

2.3.3.4. Iné organizačné formy

Popri uvedených organizačných formách sa uplatňujú aj ďalšie. Súvisí to s fenoménom, že mnohé religiózne systémy nepoznajú organizačnú formu cirkvi a ani sa za cirkev nepovažujú. Ide napr. o budhizmus, islam, hinduizmus. Iné, predovšetkým mimo kresťanské a niektoré protestantské vyznania, vytvárajú ďalšie organizačné formy. K častejšie vyskytujúcim sa radia náboženská obec, náboženská spoločnosť a náboženské hnutie. Náboženská obec je napríklad organizačnou formou judaistov na Slovensku, pričom židovské náboženské obce sú organizované do ústredného zväzu. Náboženské spoločnosti sú spravidla menšie religiózne útvary (napr. unitári). Najvoľnejšou organizačnou formou je náboženské hnutie (napr. Hnutie posvätného grálu).

Doktrína, kult a organizácia religii predstavujú vonkajšiu stránku religie. Religia sa však prejavuje aj vo vedomí každého veriaceho človeka. Táto vnútorná stránka religie sa nazýva vierou či religiozitou. Rozlišujeme dva základné rozmery religiozity: individuálny a skupinový. V prvom prípade ide o spôsob, akým religia existuje v psychike človeka, v druhom prípade o to, ako funguje religia vo väčších, či menších ľudských spoločnostiach. Z analýzy vzťahov medzi religiou a religiozitou vyplýva, že ich obsah nie je často zhodný. Inak povedané, často existuje rozdiel medzi individuálnym svetonázorom vyznávača a oficiálnou doktrínou danej cirkvi.

Religiozita sa napriek značným rozdielom medzi jednotlivými religióznymi systémami prejavuje vo viacerých všeobecných formách. Tieto formy sa prejavujú v rámci piatich rovín (R. Stark, Ch. Glock 1968):

- Ideologická rovina* - viaže sa na očakávanie, že religiózna osoba pozná určitý teologický svetonázor a uznáva pravdivosť dogiem svojho náboženstva.
- Praktická rovina* - zahŕňa akty kultu a pobožnosti, teda všetko to, čo ľudia vykonávajú, aby dali výraz svojmu náboženskému presvedčeniu a angažovaniu. Tu patria obradové praktiky (realizované verejne a podľa predpísanej formy) a devocionálne praktiky (realizované veriacim súkromne a neformálne).
- Skúsenostná rovina* - zohľadňuje fakt, že vo všetkých religiách sa v menšej alebo väčšej miere vyskytujú očakávania, podľa ktorých veriaca osoba získa bezprostredné subjektívne poznatky o nadprirodzenej sfére (na základe kontaktu alebo zážitku).
- Intelektuálna rovina* - sa viaže na očakávanie, že veriace osoby sa prejavujú aspoň minimálnymi znalosťami o základných dogmách svojho vierovyznania, jeho obradoch, posvätných literatúre a tradíciách.
- Rovina dôsledkov* - je spätá s dôsledkami presvedčenia, praktík, skúseností a náboženských poznatkov na každodenný život veriaceho človeka. Každá religia

upravuje vo forme príkazov a zákazov väčšinu z toho, ako má veriaci konať a myslieť.

Religiozita je dynamický fenomén. Mení sa pod vplyvom vonkajších (sociálnych) faktorov a vnútorných (psychických) faktorov. Náboženské postoje jednotlivých ľudí sú navyše veľmi diferencované od postojov extrémne fanatických až po postoje tolerantné, od postojov bezreflexívnych, po postoje intelektuálne hlboké (Banek a kol., 1992).

2. 3. Klasifikácia religii

V geografii religii sa používa veľké množstvo spôsobov klasifikácií religii, závislých od hlavného klasifikačného kritéria (Banek a kol., 1992).

Podľa *historického* kritéria členíme religie na:

- zaniknuté* - tie nemajú v súčasnosti vyznávačov. Ide o religie, ktoré sa buď pretvorili do iných religióznych systémov, pričom niektoré ich myšlienky boli adaptované mladšími religióznymi systémami (napr. religia starovekých Sumerov, Grékov a Rimanov) alebo religie, ktoré sa nezachovali.
- živé* - religie v súčasnosti existujúce (napr. kresťanstvo, islam, hinduizmus, judaizmus a pod.)
- novovznikajúce* - ide o religie, ktoré sa objavili v posledných deceniách a u ktorých neustále dochádza k vývinu ich doktrinálnej, kultovej a organizačnej stránky (napr. bahaizmus, kaodaizmus).

Podľa *sociálno - priestorového* kritéria členíme religie na:

- rodové* - ide o religiózne systémy, ktoré existujú v rámci jedného rodu (etnika). Sú úzko späté s existenciou tohto rodu (plemena) a odrážajú jeho tradície, obyčaje a snahy.
- národné* - zahŕňajú väčšie teritórium a odzrkadľujú zložitejšie sociálne väzby, charakteristické pre národ. Doktrína národných religii obsahuje prvky mytologických predstáv o genéze národa a určuje ciele jeho existencie.
- svetové (univerzálne)* - patria tu religiózne systémy, ktoré sa neohraničujú na jeden národ. Predpokladajú svoje misijné pôsobenie na celé ľudstvo. Rozšírené sú na viacerých kontinentoch.

Podľa *genetického* kritéria členíme religie na:

- prírodné (naturálne)* - sformovali sa pod vplyvom prirodzených impulzov, vplyvujúcich na človeka a sú odovzdávané z pokolenia na pokolenie. Ide napr. o feti-

šizmus, totemizmus, manizmus, animizmus. K naturálnym religiám patria aj všetky religiózne systémy, ktoré sa pri objasňovaní vlastnej genézy neodvolávajú na fakt božského zjavenia.

- b) *zjavené* - ide o religie, ktoré viažu svoj vznik s božským zjavením, ktoré sa spravidla viaže na vybraného človeka (proroka, zakladateľa, reformátora a pod.). - napr. judaizmus, budhizmus, kresťanstvo, islam.

Podľa *početnosti božstiev* členíme religie na:

- a) *polyteistické* - u týchto religii je predmetom uctievania viacero božstiev. Špeciálnym prípadom je tu *henoteizmus*, pri ktorom ide o osobitné uctievanie jedného božstva spomedzi väčšieho počtu uznávaných božstiev. Toto božstvo býva niekedy vybrané s prihliadnutím na okolnosti, ktoré sú pre dané spoločenstvo najdôležitejšie (napr. boh vojny v čase vojen).
- b) *monoteistické* - u týchto religii je predmetom uctievania jeden Boh. Jednotlivými formami monoteizmu sú: teizmus, panteizmus a deizmus. V teizme sa uznáva predstava Boha ako neustále zasahujúceho do prírodného a sociálneho sveta aj napriek v ňom existujúcim zákonom. Panteizmus je systémom stotožňujúcim Boha s prírodou. Deizmus vidí v Bohu stvoriteľa sveta, ale neuznáva možnosť Božej ingreencie do jeho chodu a správy (Banek a kol., 1992).
- c) *neteistické* - nedisponujú predstavou Boha ani v zmysle monoteistických predstáv, ani v zmysle divinácie, t.j. zbožneniu rozličných prírodných objektov, procesov alebo spoločenských javov. Vyznačujú sa predstavami o transcendentnej sile, moci, poriadku, ktoré nie sú personifikované (napr. konfucianstvo, taoizmus, džinizmus, raný budhizmus) (Banek a kol., 1992). Pre tieto religiózne systémy sa v literatúre ujíma označenie *karmové* systémy (Heller-Mrázek, 1988, Budil, 1998).

Okrem toho sa v religionistike vyčleňujú *kryptoreligiózne* a *pseudoreligiózne* útvary. Ku kryptoreligióznym útvarom zaradujeme tie smery, hnutia a spoločnosti, ktoré sa nehlásia k náboženstvu, ale majú niektoré elementy vlastné religiám (dogmy, kult, obrady). Charakteristickým príkladom môžu byť politické kulty. *Pseudoreligiózne* útvary sú reprezentované tými prúdmi, ktoré sa prezentujú ako náboženské, majú niektoré znaky náboženstiev a používajú niektoré náboženské metódy, avšak ich cieľ je chápaný ako imanentný (napr. psychoterapeutická meditácia, obrady slnovratu v rámci hnutia New age, ceremoniálna mágia). Ide teda o to, čomu sa v kresťanstve hovorí modlárstvo, v ktorom sú stvorené skutočnosti kladené do pozície Stvoriteľa (Štampach, 1998).

Špecifickú pozíciu majú *synkretické náboženstvá*. Ide o odvodené alebo zmiešané religiózne systémy, ktoré obsahujú elementy viacerých religii. V minulosti k synkretickým učeniám patrili grécke mystériá, orfizmus, manicheizmus. V súčasnosti sú to napr. bahaizmus, kaodaizmus, umbanda (Budil, 1998).

2.4. Vzťahy medzi religiami

Vzhľadom na vysokú religióznu heterogenitu vo svete, dochádza medzi jednotlivými religióznymi systémami ku vzájomným kontaktom. Vo všeobecnosti sa vyčleňujú tri modely medzináboženských vzťahov: náboženský exkluzivizmus, náboženský pluralizmus a náboženský inkluzivizmus (Štampach, 1998).

Základom *náboženského exkluzivizmu* je postoj vyznávačov religie, že len oni majú pravdu a ich cesta k duchovnému cieľu (napr. spáse, nirváne) je jediná správna. Kto nenasleduje ich cestu, nemá nádej dosiahnuť duchovný cieľ. V tomto prípade síce môže pri kontaktoch s inými religióznymi systémami dochádzať k dišputám, avšak tie majú podobu súperenia o to, kto má pravdu. Vzťahy k iným religióznym systémom môžu byť tolerantné v tom zmysle, že sa im necháva právo myliť sa. Pripomína sa im však potreba hľadania pravdy. Vyznávači exkluzívneho modelu spravidla pociťujú potrebu svojim myliacim sa partnerom pomôcť misiou, ktorá bude mať podobu proselytizmu (preťahovanie vyznávačov iných náboženstiev do svojho náboženstva) (Štampach, 1998).

Náboženský pluralizmus je opakom náboženského exkluzivizmu. Jeho prívržencom nevadí rozmanitosť náboženstiev, dokonca ju vítajú. Tento postoj možno vyjadriť vetou: každý má svoju pravdu. Tento prístup sa považuje za charakteristický znak postmodernej kultúry. Pluralistický model však nemusí byť prajnejší pre dialóg ako exkluzivistický model, pretože ak má každý svoju pravdu, môže si s ňou vystačiť. To môže viesť k indiferentným vzťahom medzi religióznymi systémami (Štampach, 1998).

Náboženský inkluzivizmus predstavuje určitý kompromis medzi predchádzajúcimi extrémnymi modelmi. Priklon k vlastnému náboženstvu je tu zreteľný, aj keď zároveň kritický. Náboženský inkluzivista nestojí ani mimo náboženstiev, ani nad nimi, ale vedie dialóg s predstaviteľmi iných religii z pozície svojho vlastného náboženstva. Interpretuje iné religie v rámci, ktorý mu poskytuje jeho vlastná skúsenosť a tradícia. Vzťahy nemajú charakter pohlcovania partnerov, ale ponechávajú každému jeho identitu. Pri doktrinálnych rozdieloch sa inkluzivista snaží hľadať skôr konvergentné ako divergentné prvky. Tento typ vzťahov rešpektuje rozdiely, ale vidí možnosti zhody, uznáva spoločný priestor a možnosť solidárneho hľadania pravdy. Nebráni vzájomnému ovplyvňovaniu, resp. výmene myšlienok a podnetov medzi religiami (Štampach, 1998).

2.5. Ateizmus a jeho formy

Z hľadiska religionistického a religiózno-geografického je ateizmus relevantný ako odmietnutie náboženstva. Ak by sme tento termín použili ako koncept odmietnutia Boha, nastali by metodologické problémy s neteistickými religióznymi systémami

(Štampach, 1998). Formy ateizmu sa členia podľa dôvodov alebo hľadísk, ktoré sú uvádzané pri popieraní náboženstva, prípadne aj podľa dôsledkov, ktoré z nich vyplývajú. Všeobecne uznávaná systemizácia ateizmu neexistuje. V literatúre sa často stretáme s členením na teoretický, praktický a militantný ateizmus. *Praktický ateizmus* je rezignáciou na náboženstvo ako vzťah, resp. na individuálne a sociálne prejavy tohto vzťahu (modlitba, účasť na bohoslužbách, aplikácia náboženskej doktríny na mravný život a pod.). Praktický ateista môže prípadne pripúšťať, že transcendentná skutočnosť existuje. Praktický ateizmus býva často výrazom filozofického agnosticizmu. *Teoretický ateizmus* je výslovným popretím boha alebo inak koncipovanej transcendentnej skutočnosti. Je to zásadný postoj a jeho zástanca nie je a nechce byť nábožensky orientovaný. *Militantný ateizmus* proti náboženstvu bojuje. Jeho cieľom je náboženstvo odstrániť alebo aspoň obmedziť (Štampach, 1998, Koltermann 1999).

3. Genéza religii a prírodné (rodové) religie

3.1. Koncepcie vzniku náboženstva

Problematika genézy náboženských vierovyznaní nebola doposiaľ uspokojivo vyriešená. Všetky doterajšie pokusy o interpretáciu tohto problému sú len hypotézami, opierajúcimi sa o pomerne malé množstvo známych faktov. Hlavnými zdrojmi informácií sú archeologické a etnologické výskumy. V religiológii je pomerne rozšírený názor, že religia sa objavila v nejakom určitom momente v konkrétnom regióne. Predpokladá sa, že religiózne predstavy vznikali v rozličných častiach sveta v rozličných obdobiach a nadobúdali rozličné formy. Vo svetovej religionistike dominujú dve teórie genézy náboženstva - teória náboženskej evolúcie a teória náboženskej depravácie. Popri nich sa v literatúre českej proveniencie možno stretnúť ešte s rezponzívnou teóriou (Horyna, 1994).

Teória náboženskej evolúcie je založená na predstave lineárneho vývoja náboženstva od prapôvodných primitívnych a jednoduchých foriem k vysoko diferencovaným, jemne štruktúrovaným a komplexným religióznym systémom.

Robert N. Bellah - stúpenec moderného evolucionizmu rozoznáva vo vývoji náboženstva 5 etáp:

- Primitívne náboženstvá - sú charakteristické vierou vo "vyššie bytosti", avšak symbolizácia týchto bytostí je veľmi nejasná. Vyššia bytosť vo všeobecnosti disponuje väčšími schopnosťami a mocou ako človek. Človek môže s touto bytosťou identifikovať sa pomocou kultových úkonov. Tieto primitívne náboženstvá nevytvárajú špecifickú náboženskú organizáciu, vzťah medzi svetom náboženských predstáv a svetom každodennej skúsenosti je plynulý.

Predstavy o týchto prvotných formách náboženstiev sa v religionistickej literatúre rôznia. Najčastejšie sa uvádzajú:

fetišizmus - ide o kult predmetov symbolizujúcich nadprirodzené sily - fetišov (amuletov), ktoré majú magickú moc a pomáhajú svojim uctievatelom. Fetiš má pritom význam len pre svojho majiteľa, po jeho smrti sa stáva bezcenným (podobne ak je napr. predaný).

animizmus - viera v duchov, ktoré pôsobia v prírode

manizmus - kult predkov

preanimizmus - kult prírody a v nej pôsobiacich nezduchovnelých síl

mágia - jej podstatou je presvedčenie, že pomocou magických úkonov je možné vplývať na prírodné procesy. Postupom času, ako sa človek presvedčil o svojich obmedzených možnostiach a schopnostiach, nadobudol presvedčenie o existencii nadprirodzených síl. Tým došlo k posunu aj vo využívaní magických praktík, ktoré už nemali pôsobiť na prírodné procesy, ale na nadprirodzené sily, ktoré riadia prírodné procesy. Takto sa mágia pretransformovala do religie. Mágia však zostala významným elementom religie (Horyna, 1994). Mágia sa podľa účelu využitia magických síl člení na sedem typov. Prvých šesť typov zaraďujeme k bielej mágii: a) odhalenie tajomstva a poznanie budúcnosti, b) odvrátenie vplyvu zlých duchov a nešťastia, c) rozmnoženie prírodnej alebo osobnej sily a plodnosti, d) očistenie od viny, e) dosiahnutie trvalého šťastia, f) zmeny osudu. Posledný typ, zameraný na zníženie sily alebo plodnosti nepriateľov, sa považuje za čiernu mágiu (Budil 1998).

totemizmus - kult totema, čiže zvieracieho alebo rastlinného prapredka a ochrancu rodu. Totemom sa zriedkavo mohol stať iný prírodný predmet alebo nebeský úkaz. Výraz totem pochádza od severoamerického indiánskeho kmeňa Obživejov. Austrálski domorodci pre totem používajú výraz kobong, Mikronézia kalid. V totemizme sa vyvinul prísny systém pravidiel (tabu), ktorými sa riadil sociálny život skupiny a vzťah človeka k prírode. K typickým tabu patrili napr. zákaz zabíjania totemového zvieratá (výnimkou bola obeta totemového zvieratá a jeho spoločná konzumácia, ktorá mala zabezpečiť jednotu rodu so svojim prapredkom a obnovenie vitálnych síl rodu), príkaz uzatvárať manželstvo iba medzi príslušníkmi rodu alebo naopak iba s osobou iného rodu alebo klanu (Horyna, 1994, Budil, 1998).

Elementy tabu, fetišizmu, totemizmu a mágie spoločne vystupujú aj v ďalšej prvotnej náboženskej forme - v *manaizme*. Podstatou manaizmu (animatizmu) je presvedčenie, že existuje neosobná duchovná sila, nazývaná mana, ktorá pôsobí v prírode a ovplyvňuje život ľudí a s ktorou je potrebné vedieť opatrne zaobchádzať (Horyna, 1994).

- b) Archaické náboženstvá - sú vývojovým stupňom, na ktorom vznikajú polyteistické systémy, založené na báze pokračujúcej diferenciacie predstáv o vyšších bytostiach. Súčasne sa rozvíjajú aj špecifické kultúry, presnejšie a normovanejšie formy uctievaní. Identifikácia s božstvami už nie je možná, namiesto nej nastupuje odstup, vyplývajúci zo stále sa zvyšujúcej úlohy náboženskej bázne (strachu). Stúpa tým aj význam obety ako základnej úrovne komunikácie medzi človekom a vyššími bytosťami. Náboženský kontakt je jasne štruktúrovaný a je ľahko kontrolovateľný (Horyna, 1994).
- c) Historické náboženstvá - na tomto stupni rastie význam poznatku o úplnej odlišnosti až protikladnosti každodennej empirickej skúsenosti a náboženskej skutočnosti. Táto diferenciacia sa stáva základom pre vznik vykupiteľských či spasiteľských náboženstiev. Predstava prechodu človeka cez prah smrti z jednej reality do inej si vyžiadala zjednodušenie výkladu vyšších bytostí. K zjednodušeniu dochádza transcendovaním súhrnu vlastností a schopností božstiev (dosiaľ roztrieštených) do menšieho počtu bytostí, alebo do jedného božstva. Vývojová tendencia teda speje k monoteizmu. Zabezpečenie realizácie kultu sa stáva výhradnou činnosťou určitej skupiny ľudí, čím vzniká "náboženská elita". Pokračuje ďalšie zjemňovanie sociálnej štrukturalizácie, čo súvisí s formovaním sa politickej a vojenskej elity (Horyna, 1994).
- d) Premoderné (ranomoderné) náboženstvá - sú podľa Bellaha totožné s érou reformácie. Naznačuje to, že do dovtedajšieho všeobecného myslenia o dejinách náboženstiev preniká eurocentrické hľadisko. Základnou črtou premoderných náboženstiev je reformačný princíp individualizácie a subjektívizácie. V náboženstve sa prejavuje odstraňovaním hierarchického sprostredkovávania vzťahu medzi človekom a náboženskou skutočnosťou (Horyna, 1994).
- e) Moderné náboženstvá - sú už vysoko komplexnými javmi, ktoré sú sprevádzané aj mnohými protirečieniami. Moderné náboženstvá už disponujú vyzretými sústavami dogmatiky a prepracovanou organizáciou, avšak s ohľadom na sociálno-kultúrny vývoj, ktorý smeruje k čoraz väčšej osobnej autonómii jednotlivca a k jeho slobode, sa práve tieto črty stávajú prekážkou všeobecného akceptovania náboženstva. Vývoj religióznych systémov preto smeruje k ďalšej diferenciacii, k rozdrobovaniu veľkých náboženstiev do mnohých autonómnych menších útvarov, ktoré zodpovedajú individualizovaným požiadavkám modernej religiozity (Horyna, 1994).

V súčasnej pluralitnej spoločnosti dochádza na jednej strane k sekularizácii, na druhej strane k náboženskému oživeniu. Pod vplyvom neustále sa zvyšujúcej sociálnej a geografickej mobility dochádza k oslabovaniu tradičných náboženských väzieb na konkrétnu náboženskú skupinu. Sekularizácia je podľa Starka a Bainbridga (1987)

sebalimitujúcim procesom, ktorý vyvoláva dva protikladné pohyby - oživenie už existujúcich religióznych tradícií a religióznu inováciu - t.j. vznik nových náboženských skupín, ktoré sú predpokladom vzniku nových religióznych tradícií. Sekularizácia teda môže mať okrem deštruktívnych účinkov aj stimulačný vplyv na formovanie nových kultov a siekt. Výsledkom sekularizácie môže byť teda narastajúca popularita necirkovnej religiozity a netradičných náboženských skupín (Lužný 1999).

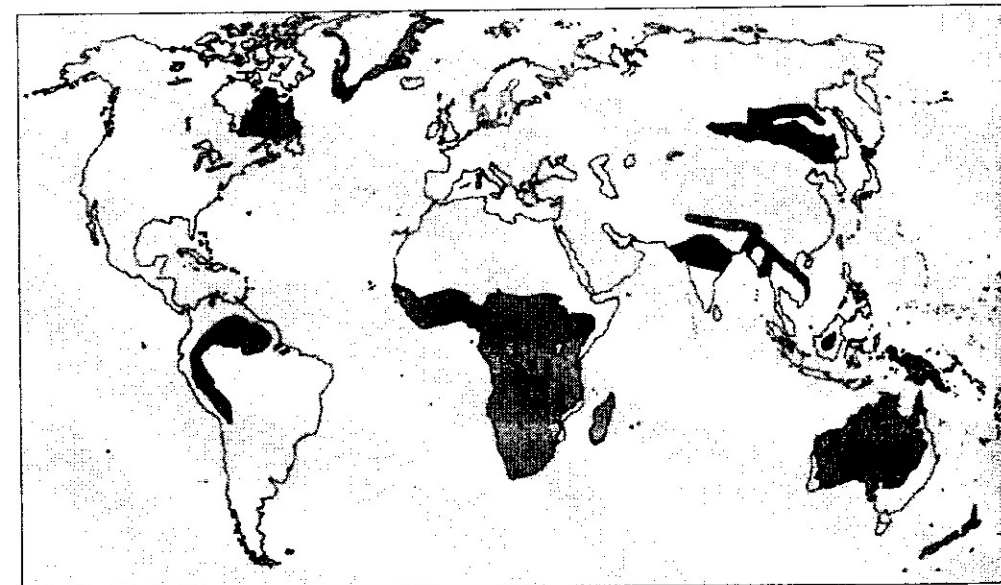
Teória náboženskej depravácie (dekadentná teória) - je založená na opačnom myšlienkovom východisku ako teória náboženskej evolúcie. Na mieste prapôvodného náboženstva predpokladá veľmi vyspelý náboženský útvar, z ktorého pod vplyvom úpadku a rozkladu vznikli rozličné náboženstvá. Ide teda vlastne o teóriu pôvodného monoteizmu (pramoteizmu). Teóriu sformuloval škótsky historik E. Lang a ďalej ju rozpracoval rakúsky katolícky kňaz W. Schmidt. Dejiny náboženstiev sú teda podľa tejto teórie dejinami odpadlivity. Vznik tradičných náboženstiev neliterárnych kultúr a následne polyteistických religii je podľa tejto teórie historickou konkretizáciou porušenia zväzku s Bohom ako dôsledok pádu človeka po hriechu. Proti tejto teórii sa v religionistike sformulovalo mnoho výhrad a má len malý počet prívržencov (Horyna, 1994). Z podobných princípov ako teória pramoteizmu vychádza entelechická koncepcia náboženstva, ktorú vytvoril holandský vedec C. Bleeker. Podľa tejto koncepcie vzniklo náboženstvo ako dôsledok toho, že smerovanie vecí k božskému cieľu spočíva v samých základoch prírody, a preto sa s absolútnou nevyhnutnosťou prejavuje v človeku s prvými zábleskami jeho vedomia (Kolektiv 1983).

Responsívna teória - sa opiera o chápanie religie ako ľudského fenoménu, ako produktu ľudského myslenia. Z týchto dôvodov táto teória hľadá riešenie otázky vzniku náboženstva u človeka a presúva hľadanie z etnológie na pôdu filozofickej antropológie. Autorom teórie je český religiológ a evanjelický teológ Jan Heller. Podľa neho sa prameňom náboženstva stáva ľudská otázka o zmysle vlastnej existencie, pred ktorou stojí človek s vedomím svojej konečnosti a neúplnosti. Týmto vedomím podnecovaný človek si dáva náboženskú odpoveď, ktorá je nosná v dvoch významoch. Jednak poskytuje určité záruky a istoty, po ktorých človek túži. Okrem toho sa táto odpoveď stáva pre človeka výzvou, motiváciou a nárokom na slobodný život. Poskytnutie tejto odpovede samému sebe, t.j. vytvárať si náboženstvo a spolu s ním zmysel života aj napriek empirickej nezmyselnosti (ktorej hlavným argumentom je smrteľnosť človeka) sa v kontexte Hellerovej teórie ukazuje ako všeobecná, všeludská potreba, ktorá sa prelína dejinami ľudskej civilizácie (Horyna, 1994).

3. 2. Prírodné (rodové) religie v súčasnom svete

Mnohé z primitívnych religióznych systémov sa udržali aj v súčasnom svete. V literatúre sa najčastejšie označujú súhrnným názvom animistické religie (v širšom slova zmysle). Podľa štatistických prameňov sa k animistickým religiám priraduje okolo 103 mil. osôb, t.j. 1,8 % svetovej populácie. Najviac sa vyskytujú v Afrike (70 mil.) a Ázii (30 mil.). Animistické religie sú rozšírené najmä v prostredí prírodných etník, žijúcich v rovníkových oblastiach Južnej Ameriky, Austrálie a Ázie, v Afrike a Oceánii. Vyskytujú sa však aj v christianizovaných a islamizovaných oblastiach (napr. v Latinskej Amerike a Afrike).

OBR. 2: Rozmiestnenie primárnych religii vo svete
(podľa Turnera in Rinschede 1999, s. 33).

Napriek značným odlišnostiam existujú aj spoločné črty, vystupujúce u všetkých animistických religii. Nie sú to zjavené religie, nemajú vysvätených kňazov, nie sú to religie intelektuálne s presne sformulovanou doktrínou. Cieľom týchto religii je dosiahnutie istého dôverného vzťahu s božstvami, čo umožňuje získať magické schopnosti a spôsobuje rozličné druhy extázy. Celkove sa rozlišujú dve skupiny animistických religii (Malherbe, 1995, s. 213).

Prvú skupinu tvoria animistické religie šamanského typu (*šamanizmus*). V predstavách šamanistov sa svet delí na horný (nebo), stredný (zem) a dolný (podzemie). V hornom

svete sídlia duchovia človeku priaznivo naklonení, v dolnom svete sú duchovia pre človeka nepriazniví. U týchto religii hrá veľmi dôležitú úlohu šaman (čarodejník), ktorý je hlavným sprostredkovateľom kontaktu ľudí s božstvom. Šaman pomocou svojich rekvizít, bubnovania a tanca upadá do tranzu a vydáva sa na cestu do iných svetov, ktoré nie sú dostupné smrteľníkom. Šaman týmto spôsobom môže napr. zistiť príčiny choroby a po svojom návrate vyliečiť chorého. Šamanom sa nemôže stať hockto. Obvykle to je psychicky vyšinutý a labilný človek, ktorý prešiel mýtickou iniciačnou premenou - tzv. "šamanskou chorobou". Šamanizmus je rozšírený u etník vo východnej Sibíri, severnej Kanade, Grónsku a na Aljaške (Jakuti, Buriati, Aleuti a Eskimáci), severnej Európe (Laponci), u japonských Ainuov (Hokkaidó), v Kórei, na Jáve, v Chile (indiánsky kmeň Mapučov) a v Austrálii. Typickým reprezentantom animistických religii šamanského typu je *religia Mapučov (Araukáncov)*. Mapučovia (cca 400 tis.) žijú v južnom Chile medzi Temuco a Chiloé. Podľa ich predstáv žijeme vo svete, ktorý sa nachádza medzi 4 vyššími svetmi, kde vládne dobro a dvoma nižšími svetmi, kde vládne zlo. Tieto svety sú obývané dobrými alebo zlými duchmi. Mapučovia veria v mnohých bohov, existuje však podľa nich aj Najvyššia bytosť, stvoriteľ všetkého - Pillan, niekedy stotožňovaný s vulkánom. Aby Mapučovia získali priazeň bohov, šamani (v drvevej väčšine ženy) prostredníctvom praktík, počas ktorých sa dostávajú do extázy, navštevujú vyššie alebo nižšie svety. Obrady sú pomerne jednoduché a odávajú sa uprostred prírody. Zahŕňajú pozdravy Slnku a sviatočný rozhovor s bohmi. Najväčší sviatok ngillatun pripadá na júl. Vtedy sa 4 dni spievajú religiózne piesne, tancuje sa a obetujú sa kurčatá (Malherbe, 1995).

Druhú skupinu tvoria religie, v ktorých namiesto šamana, ktorý navštevuje božstvo, samé božstvá vyhládávajú a navštevujú smrteľníkov, niekedy v nich dokonca prebývajú. Táto osoba potom upadá do tranzu. Animizmus tohto typu sa vyskytuje najmä v Afrike. Spolu s africkými otrokmi sa dostal a rozšíril aj v Brazílii, Salvadore, Haiti a ďalších ostrovoch Karibskej oblasti (Malherbe, 1995). Tradičné africké náboženstvá nemajú nijaké literárne pamiatky. Ich učenie sa podáva ústnou tradíciou. Typickým reprezentantom animizmu tohto typu je *religia Jorubov*, žijúcich v juhozápadnej Nigérii a priľahlej časti Beninu (cca 12 mil.). Jorubovia veria v jediného najvyššieho všemohúceho a nesmrteľného Boha - stvoriteľa všetkého a kráľa tvorstva. Tento Boh je natoľko abstraktný, že je ho nemožné uctievať kultom. Preto existujú ešte medzi ním a ľuďmi sprostredkovateľské božstvá. Týchto je niekoľko stoviek a majú buď lokálnu, alebo aj všeobecnú úctu. Tieto božstvá majú mnoho mien (napr. Obatala, Orunmila, Ogun). Podľa Jorubov duchovia prebývajú v riekach, vo vetre, v horách, niektorých stromoch, ktoré sa stávajú predmetom uctievania. Jorubovia majú špecifický kult predkov. Veria, že mŕtvi ostávajú medzi živými. Človek má totiž podľa nich dve duše - pomínuteľnú a nepomínuteľnú. Tá druhá žije naďalej a môže im pomáhať alebo škodiť. To je možné ovplyvniť práve obradmi (Malherbe, 1995). Obrady majú

rozmanité podoby. Ide o magické modlitby, obety, veštické obrady a slávnosti. Miestami kultu sú voľná príroda, rodinný kruh a svätyne. Jorubovia majú aj svoje posvätné miesta. K známejším patrí Ife v juhozápadnej Nigérii, kde podľa miestnej tradície zostúpil najvyšší boh Oduduva. Na tomto mieste sa rozprestiera posvätný háj Igbo-
dio. Tu Jorubovia prinášajú bohu zvieracie obety (perie a krv sliepok) (Jackowski a kol. 1999).

Inými príkladmi afrických religii sú religia Akanov (Ašantov) v Ghane a Pobreží Slo-
noviny, religia Dogonov v Mali, religie Bantuov (povodie rieky Kongo). Z afrických religii sa vyvinuli aj afroamerické religie (na báze religióznych predstáv deportova-
ných negroidov) - ktoré vznikli v dôsledku miešania sa religióznych predstáv Afri-
čanov s religióznymi predstavami Indiánov a kresťanov. Najvýznamnejšími afro-
americkými religiami sú wúdzizmus (woodoo) na Haiti, Santería na Kube, Jamajke
a Portoriku, makumba (kandomble) v štáte Bahia v Brazílii. Wúdzizmus je synkretický
systém zahŕňajúci elementy kresťanskej teológie a afroamerických animistických
kultov. Ide o iniciačnú religiu, pričom existuje niekoľko stupňov iniciácie. Duchovní
(ženy aj muži) sú sprostredkovateľmi medzi veriacimi a božstvami. Obrady sa reali-
zujú v jednoduchých svätyniach, v strede ktorých stojí stĺp - mitan. Wúdzizmus cha-
rakterizujú tajné obrady a magické rituály (často s využitím čiernej mágie), ktorých
cieľom je získanie prospechu, lásky alebo zničenie nepriateľa. K magickým úkonom
využíva wúdzizmus tzv. volty - predmety majúce intimný vzťah k obeti alebo osobe,
ktorá má byť ovplyvnená (napr. nechty, vlasy). Súčasťou kultových úkonov wúdzizmu
sú nekromantické praktiky (komunikácia s mŕtvymi) a zvieracie obety (Hrabal, 1998).
Veľmi špecifickou črtou wúdzizmu je, že podmienkou jeho plnohodnotného vyznáva-
nia je absolvovanie krstu. Sviatky wúdzizmu sa kryjú s kresťanskými sviatkami (Mal-
herbe, 1995). Wúdzizmu podobné je kubánske náboženské hnutie Santería (*sante-
riánstvo*). Ide o synkretickú zmes západoafrických animistických kultov, obohatenú
o prvky katolicizmu. Súčasťou obradov sú magické rituály, zvieracie obety, extatické
tance a stavy. Vyznávači santeriánstva uctievať panteón Jorubov, ktorý stotožňujú
s kresťanskými svätcami. Najviac santeriánov žije na Floride, Portoriku a Jamajke.
Na Kube je santeriánstvo potlačované komunistickým režimom (Hrabal, 1998). *Ma-
kumba* je religia afrických imigrantov a ich potomkov v Brazílii, ktorá sa vo svojej
najrýdzejšej podobe (nazývanej kandomble) vyskytuje v severovýchodnej Brazílii
(Bahia, Pernambuco, Paraíba, Rio Grande do Norte, Ceará) s hlavným centrom v Sal-
vadore. Na rozdiel od wúdzizmu, ktorý sa vyvíjal na Haiti bez kontaktov s Afrikou,
makumba stále udržiava aspoň epizodické kontakty s africkými religiami, z ktorých
vzišla. Náboženské obrady makumby spočívajú v nadväzovaní kontaktov s božstvami,
či presnejšie v ich privedení na zem, aby bolo možné využívať ich pomoc. Božstvo na-
to, aby sa ukázalo, potrebuje podporu v podobe osoby, ktorá sa dostane do extatické-
ho stavu a stotožní sa takto s osobnosťou božstva. Podľa makumby je každý človek

potomkom akéhosi boha a boh môže navštevovať iba svojich potomkov, najlepšie tých,
ktorí sú zasvätení. Ceremoniál zasvätenia zahŕňa dodržiavanie mnohých tabu a ďalšie
praktiky (napr. zvieraci obety). Návrat do vonkajšieho sveta nastáva pre zasvätené-
ho postupne a končí sa blahoslavenstvom v katolíckom kostole. Obrady makumby sa
realizujú vo svätyniach, nazývaných terreiro. Svätyne pozostávajú z dvoch častí, od-
delených nízkym múrikom s otvorom v strede. V jednom priestore sa zhromažďujú
veriaci a v druhom zasvätení. Vyzývanie bohov sa vykonáva pomocou bubnov (Mal-
herbe, 1995). Obrady makumby a ich formy môžu mať regionálne zvláštnosti. Samo-
statnou vetvou makumby je *umbanda*, ktorá vznikla okolo r. 1905. Jej centrom je Rio
de Janeiro. Rituály umbandy tiež vychádzajú z jorubských kultov, avšak postupne boli
obohatené o prvky budhizmu, hinduizmu, kresťanstva a duchovných učení brazílskych
Indiánov (Hrabal, 1998).

Okrem týchto dvoch skupín animistických religii existujú ešte ďalšie religie, ktoré sa
tu nedajú zaradiť. Ide napr. obrady Toradžov v Indonézii (južný Celebes), kult kargo
v Oceánii a totemizmus v Austrálii. V týchto religiiach ľudia i bohovia zostávajú vo
svojich vlastných svetoch. Kontakt s inými svetmi je možný prostredníctvom duší
mŕtvych predkov. V Oceánii sa hojne vyskytuje aj manaizmus. *Kult kargo* sa sformo-
val v období kolonizácie ostrovov v Melanézii europoidným obyvateľstvom. Ide
o mesianistické a milenaristické hnutie, ktoré sa sformovalo v 70. rokoch 19. stor. po
kontakte domáceho obyvateľstva so západnou civilizáciou a pod dojmom materiálne-
ho bohatstva europoidného obyvateľstva. Domorodé obyvateľstvo verilo, že tým do-
šlo k návratu ich predkov. Jadrom kultu kargo je presvedčenie, že predkovia (belosi)
sa vracajú, aby im zabezpečili blahobyť - kargo (čo v preklade znamená tovar, ktorý je
tu predmetom uctievania). Kult kargo, vyskytujúci sa v Novej Kaledónii, Vanuatu a
Papue-Novej Guinei je v súčasnosti na ústupe. (Malherbe, 1995). V minulosti mal kult
kargo aj milenaristický charakter. Išlo o aktivity falošného proroka Tokera na Novej
Guinei, ktorý v r. 1893 predpovedal príchod kataklizmy, ktorá mala zničiť belocho-
v a umožniť takto návrat predkom na veľkých lodiach. Títo mali priviesť toľko darov, že
všetka práca by bola zbytočná. Mnoho obyvateľov, ktorí sa s týmto proroctvom sto-
tožnili, sa na prelome 19. a 20. storočia po zničení svojich hospodárstiev dostalo na
pokraj hladomoru (Malherbe, 1995).

Spoločenstvá domorodých obyvateľov centrálnej Austrálie patria k najjednoduchším
na svete. Majú zriadenie na báze klanu. *Totemový klan* charakterizujú podľa E. Durkhe-
ima dve črty. Prvou je to, že jednotliví príslušníci klanu sa považujú za spojených
príbuzenským putom, ktoré má veľmi špeciálnu povahu. Príbuzenstvo nie je totiž dané
pokrvne vymedzenými vzťahmi, ale tým, že ide o nositeľov rovnakého mena. Zhod-
nosť mien tu postačuje na to, aby si členovia klanu priznali určité povinnosti týkajúce
sa pomoci, pomsty, smútku, zákazu uzatvárania manželských zväzkov a podobne.

Druhou črtou klanu je to, že jeho meno sa stotožňuje s menom stanoveného druhu vecí, o ktorej sa verí, že s klanom udržiava osobitné vzťahy. Týmto totemami sú najčastejšie rastliny a živočíchy, zriedkavo môžu nimi byť neživé veci. Totemové meno sa nadobúda podľa matky. Príslušníci toho istého totemového klanu sú rozptýlení v rozličných osadách, čo je dôsledok exogamického pravidla zakazujúceho sobáš medzi členmi klanu. U austrálskych domorodcov vytvárajú klany skupiny - tzv. frátrie. Pravdepodobne sú to pôvodne samostatné klany, ktoré sa neskôr rozdelili. Existujú teda aj totémy frátrií. Totem však nie je len meno. Je to zároveň symbol, ktorý sa objavuje na ochranných štítoch, náradí, skalách, ba aj na ľudskom tele. V niektorých klanoch je maľovanie totemového symbolu na telo súčasťou iniciačných obradov pri uvádzaní mladých mužov do náboženského života klanu. Totem teda plní aj funkciu náboženského symbolu. Totemizmus sa neobmedzuje na kult zvierat alebo rastliny. Človek je rovnakou mierou posvätný ako rastlina alebo zviera, preto sa nenachádza voči nim v podriadenom vzťahu. Putá medzi človekom a totemom majú skôr charakter rodinných väzieb. V toteme vidia spoločníka, ktorého si volajú na pomoc a za to mu vzdávajú úctu. Austrálski domorodci používajú pri svojich obradoch viaceré nástroje. Sú to *čuringy* - kúsky lešteného kameňa alebo dreva rozličných tvarov (najčastejšie sú oválne alebo podlhovasté). Čuringy sa považujú za vrcholne posvätné veci, preto sa ich nemôžu dotýkať nezasvätené osoby (ženy a mladí chlapci). Posvätný charakter im dáva namaľované alebo vyryté totemové označenie. Čuringy majú zázračné vlastnosti - napr. hoja rany, liečia choroby, dávajú silu, odvahu, resp. odoberajú silu nepriateľom, slúžia. Čuringy sa starostlivo opatrujú, pretože sa nemôžu stratiť alebo dostať do cudzích rúk. Inými predmetmi sú nurtundža a waninga. *Nurtundža* pozostáva zo zvislého držiaka, tvoreného jedným alebo viacerými oštepami spojenými do zväzku. Dookola sú pomocou prúžkov alebo pásov z vlasov prichytené chumáče trávy. Na tom je položená srst', usporiadaná kruhovite alebo do rovnobežných čiar, vedúcich zhora nadol. Vrch býva zdobený sokolmi alebo orlami pierkami. *Waninga* je zvislý držiak prekrižený jedným alebo dvoma priečnymi kusmi dreva, ktoré mu dávajú vzhľad križa. Medzi ramenami križa a koncami držiaka sú natiahnuté prúžky ľudských vlasov alebo kožušiny, vytvárajúce sieť. Okrem klanového totemizmu existuje aj osobný totemizmus. V Austrálii sa však uplatňuje len v niektorých kmeňoch (Halbwachs 1997).

4. Národné religie

4.1. Judaizmus

Judaizmus je živé monoteistické a národné náboženstvo. V súčasnosti má 14,9 mil. vyznávačov, t.j. 0,3 % svetovej populácie - najviac v USA (5,8 mil.), Izraeli (4,6 mil.), Francúzsku (0,6 mil.) a Rusku (0,5 mil.). Vyznávači judaizmu žijú najmä v mestách.

Štát	počet vyznavačov judaizmu (tis.)
USA	5 800
Izrael	4 600
Francúzsko	600
Rusko	550
Ukrajina	400
Kanada	360
Veľká Británia	300
Argentína	250
Brazília	130
Juhoafrická republika	106
Austrália	100

Prameň: www.virtual.co.il

Tabuľka č. 1: Štáty s najväčším počtom vyznávačov judaizmu

Z miest žijú najpočetnejšie židovské diaspóry v New Yorku (1,7 mil.), Miami (535 tis.), Los Angeles (490 tis.), Paríži (350 tis.), Philadelphii (254 tis.), Chicagu (248 tis.), San Franciscu (210 tis.), Bostone (208 tis.), Londýne (200 tis.), Moskve (200 tis.), Buenos Aires (180 tis.), Toronte (175 tis.), Washingtone D.C. (165 tis.), Kyjeve (110 tis.), Montreale (100 tis.) a Sankt Peterburgu (100 tis.).

Vývoj

Korene judaizmu siahajú k náboženským predstavám Hebrejcov, pričom počiatky formovania religie siahajú do 13. stor. p.n.l., hoci dejiny Židov začínajú omnoho skôr - zač. 3. tisícročia p.n.l., keď otec Abrahám priviedol hebrejské kmene z Babylonie do Kanaánu. Vo vývine judaizmu sa vo všeobecnosti vyčleňujú dve základné etapy: biblický judaizmus a talmudický judaizmus.

Prvá etapa vývinu judaizmu sa začína pôsobením zakladateľa religie proroka Mojžiša, ktorému Boh Jahwe zveril dekalóg na hore Sinaj. Táto etapa končí dobytím Jeruzalema Rimanmi v r. 70 a zbúraním jeruzalemského chrámu Titom. Tým sa začína druhá etapa vývinu judaizmu, počas ktorej sa židia prispôbili novej situácii. Do úzadia sa dostali v prvej etape dominujúce otázky zabezpečenia štátnej nezávislosti a do popredia sa dostali otázky individuálneho vzťahu s Bohom. Prispelo k tomu aj potlačenie povstania Židov Rimanmi v r. 135 a ich následné vyhnutie. Odvtedy sa datuje počiatok židovskej diaspóry. Židia odvtedy žili rozptýlení v rozličných častiach sveta. Napriek Talmudom definovaným konštantám nadobudol judaizmus odlišné črty v bohoslužobnej a obyčajovej sfére (rozlišujú sa židia palestínskej a babylonskej tradície). Na územno-jazykovom a náboženskom princípe sa odlišujú *aškenázski* židia (hovoriaci germánskym jazykom jidiš - židia zo strednej, severnej a východnej Európy) a *sefardski* židia (hovoriaci románskym jazykom ladino - stredovekou formou španielčiny s hebrejskými a latinskými prvkami), z oblasti Španielska, južnej Európy a Orientu). Toto delenie európskeho židovstva obsahuje aj menšie rozdiely v náboženských zvykoch, liturgii a synagogálnej službe. Pred 2. svetovou vojnou mali aškenázski židia výraznú prevahu (90 % židov Európy). V dnešnom Izraeli sú aškenázi v menšine, avšak majú dominantný vplyv v politike, vede a verejnej správe (Banek a kol. 1992, Franek 1993, Lancaster 2000).

Doktrína

Doktrínu judaizmu podávajú Starý zákon (Starý Testament - Tanach) a Talmud. Osobitný význam má prvých päť Mojžišových kníh Starého zákona - Tóra (Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri a Deuteronomium), ktoré vznikali v 13. - 6. stor. p.n.l. Tóra je pritom chápaná ako forma transcendentnej múdrosti, je to vyššia realita, ktorej podstatu nemôžu pravdivo zachytiť slová používané vo vzťahu k svetskej skutočnosti. Talmud je ďalším základným sakrálnym textom judaizmu. Pozostáva z Mišny - súboru poučiek a predpisov regulujúcich správne správanie a Gemary - súboru komentárov, vysvetlení a doplnení k Mišne. Vzhľadom na to, že Gemara bola súčasne napísaná v dvoch strediskách - v Palestíne a Babylonii, vznikli aj dva talmudy - babylonský (napísaný vo východoaramejskom dialekte v 5. stor. n.l.) a jeruzalemský (napísaný v západoaramejskom dialekte v 4. stor. n.l.).

Z hľadiska teologickej časti doktríny judaizmus je monoteistické náboženstvo. Jeho základom je viera v jediného Boha Jahweho, viera v prorokov, ktorých Boh vyslal na Zem, aby širili jeho učenie, pričom najvýznamnejším prorokom je Mojžiš. Judaizmus taktiež hlása vieru v príchod Mesiáša (pomazaného), v posmrtnú odmenu, priblíženie sa konca sveta a vzkriesenie mŕtvych. Významným elementom doktríny judaizmu je učenie o vyvolenosti židovského národa, odvíjajúce sa od uzavretia zmluvy medzi

Jahwem a Mojžišom na hore Sinaj. Judaizmus učí, že svet bol stvorený 7. októbra 3761 p.n.l., a tento dátum je počiatkom rátania židovského času. Boh stvoril podľa judaizmu svet z ničoho. Pre judaizmus je všetko časťou jedného celku, ktorý je vždy a všade spirituálny v tom zmysle, že je prejavom Božej vôle. Ľudstvo je podľa judaistickej dogmatiky partnerom Boha pri udržiavaní sveta. (Banek a kol., 1992, Franek, 1993, Lancaster, 2000).

Kult

V kulte judaizmu hrá dôležitú úlohu modlitba, ktorá vystriedala kedysi významnú obeť (v biblickom období). Judaistická modlitba má ustálenú formu (ranná, obedňajšia a večerná). Sviatočným dňom je sabat (sobota), začína sa v piatok po západe slnka a končí v sobotu večer po zotmení. Je to sviatok na pamiatku toho, že Boh-stvoriteľ si na siedmy deň po stvorení odpočinul a človek má konať podobne. V tento deň sa židia strávia akejkol'vek práci, cestovania a narábania s peniazmi. Boh sa nesmie zobrazovať na obrazoch, ani sa nesmie vyslovovať jeho meno. Ďalším významným kultovým predpisom je obriezka detí mužského pohlavia týždeň (8. deň) po narodení (za žida sa pokladá dieťa, ktoré sa narodilo matke - židovke). U dievčat je významný obrad posvätenia mena. Právoplatným členom obce sa stáva chlapec, ktorý dovŕši 13. rok života a podrobí sa obradu bar mikva (dievča sa stáva plnoletým v 12 rokoch). Judaistický kult sa realizuje v synagógach a spočíva najmä v čítaní textov Tóry a iných biblických kníh, modlitbách a spievaní žalmov. Spoločné modlitby a určité responzívne pobožnosti sa podľa Talmudu smú konať len vtedy, ak je prítomné kvórum desiatich mužov. Židia nosia na hlavách kipu - malú čiapočku na znak podrobenia sa Bohu. K hlavným židovským sviatkom patria Pésach (židovská Veľká noc - spomienka na odchod židov z Egypta), Šavuot (Sviatok týždňov, Letnice - pripomienka času, keď Mojžiš obdržal Desatoro), Sukot (Sviatok stánkov - na jeseň si židia pripomínajú 40-ročné putovanie do zaslúbenej zeme - 9. deň je Simchat Tóra, ktorým sa končí celoročný cyklus čítaní tóry), Roš Hašana - začiatok náboženského roku, Chanuka - Sviatok svetiel. Ku kultovým praktikám sa radí rituálny kúpeľ, ktorý sa realizuje v osobitných zariadeniach (mikve). K rituálnej očiste prikračujú ženy po menštruácii, nevesty pred svadbou a konvertiti (prozelyti). Chasidí sa umývajú v predvečer sabatu a sviatkov. Kultové predpisy sa viažu aj na stravu. Jeť je dovolené iba potraviny, ktoré vyhovujú náboženským predpisom, t.j. sú kóšer. Židia majú zakázané konzumovať mäso neprežúvavcov, ktoré nemajú rozštiepené kopyto (konské, ťavie a bravčové), mäso rýb bez šupín a plutiev a hmyz (s výnimkou 4 druhov kobyliiek). Mäso ostatných zvierat musí byť zabitá a spracované určeným spôsobom (úplne zbavené krvi). Pri jedle sa nesmú miešať mliečne výrobky s mäsom. Židia nejedia kvasené pečivo (len bezkvasný chlieb - Maces), pijú len špeciálne pripravené víno (kóšerné - bez použitia cukru a pod.).

Pobožný žid sa usiluje dodržiavať celkovo 613 halachických predpisov a príkazov (micvot), ktoré sa týkajú všetkých okolností života. Halacha je obsiahnutá jednak v písanej, ako aj v ústnej judaistickej tradícii a určuje, čo smie a čo nesmie žid robiť v špecifickej situácii (Franek, 1993, Lancaster, 2000).

Pútnická tradícia v judaizme je veľmi stará. Religiózne migrácie boli známe už v prostredí kočovníckych izraelitských kmeňov. Centrom kultu bola jeruzalemská svätyňa (prvú vybudoval kráľ Šalamún v r. 969 p.n.l.). Tóra prikazovala veriacim navštíviť Jeruzalem trikrát v roku - Pesach, Šavout a Sukkot. Po zbúraní druhej svätyne a exode židov sa tieto praktiky prispôsobili novej situácii. Židia v diaspóre si pútnickú tradíciu zachovávali púťami do významným národných synagóg (Franek, 1993).

V súčasnosti je najvýznamnejším pútnickým a svätým miestom židov **Jeruzalem**. Všetky synagógy sú obrátené k Jeruzalemu a v domoch sú na stenách, ktoré sú na strane vedúcej do Jeruzaleme, vešané obrázky tohto mesta. V Jeruzaleme má osobitný význam Námestie svätyne, kde stojí mešita "Kopula na skale". Podľa tradície sa skala, na ktorej stojí táto mešita, stotožňuje s vrcholom hory Moria, na ktorej chcel Abrahám obeť svojho syna Izáka. Na tomto mieste umiestnil Dávid archu zmluvy a Šalamún vybudoval prvú svätyňu a následne tu bola aj druhá svätyňa. Dnes sa hlavným bodom púti stáva "Múr nárekov" - fragment starého herodiánskeho opevnenia, ktoré chránilo svätyňu. Tu sa židia zhromažďovali a oplakávali zničenú svätyňu. Vždy 6. augusta (výročie zbúrania) prichádzajú k Múru nárekov židia z celého sveta (Jackowski a kol., 1999).

Inými významnými pútnickými miestami židov sú:

Hebron - leží 37 km na juh od Jeruzalema. Ide o miesto pôsobenia Abraháma, kde je mauzóleum Makpela (jaskyňa) patriarchov s hrobmi Abraháma, Sary, Izáka, Rebeky, Lei a Jakuba.

Safed - mesto v hornej Galilei na vrchole vyhasnutej sopky severne od Genezaretského jazera (850 m.n.m.). V 16. stor. tu prišli početné skupiny židov zo Španielska, neskôr aj z Poľska. Safed sa stal strediskom kabalistických štúdií. Cieľom púti sú najmä synagógy, pripomínajúce aktivity kabalistov.

Karmel - je svätou horou židov. Ide o vápencový (asi 500 m) vysoký chrbát v severnom Izraeli, nachádzajúci sa pri Zálive sv. Jána. Ide o územie spojené s aktivitami proroka Eliáša (vrchol Al-Muhraqa, kde Eliáš vyvraždil stúpencov boha Baala). Karmel je kultovým miestom aj pre kresťanov (pustovne karmelitánov) a mohamedánov (mešita v priestoroch grotty Škola prorokov, kde žili Eliáš a jeho nasledovníci).

Merom - leží severozápadne od Genezaretského jazera. Od 16. stor. sa vytvorila tradícia púte k hrobu rabína Šimona Bar Jochai, ktorému sa pripisuje autorstvo knihy Zohar - základného kabalistického diela (Jackowski, 1991).

Organizácia

Spočiatku bol kult židovského spoločenstva organizovaný okolo Archy zmluvy, v ktorej boli uložené kamenné tabule s dekalógom, ktorý prevzal Mojžiš od Boha na hore Sinaj. Archa bola prenosná a uchovávala sa v svätyni svätých v miškane. Neskôr bola uložená do Šalamunovho chrámu v Jeruzaleme (10. stor. p.n.l.). Šalamunov chrám bol zbúraný v r. 587 p.n.l. po dobytí Jeruzalema Babylončanmi (kráľ Nabukadnezar). Archa zmluvy bola údajne už predtým prevezená do egyptského Elephantina a odtiaľ neskôr do Etiópie. V súčasnosti je údajne uložená v kaplnke v severoetiópskom Aksume, pod správou etiópskej ortodoxnej cirkvi. Druhá svätyňa bola postavená v r. 520-515 p.n.l. Slúžila ako hlavné kultové centrum až do r. 70 n.l., keď bola zbúraná Titom. Potom sa judaistické religiózne aktivity konali v synagógach (domoch modlitby). Hlavnou časťou synagógy je rozsiahla modlitebná sála pre mužov (ženy sedeli oddelene v častiach nazývaných babinec), v strede sály sa nachádzala bima - vyvýšená kazateľnica a na východnej stene synagógy bola svätá skriňa, v ktorej boli uložené zvitky Tóry. Na stenách synagógy boli citáty z Tóry (Franek, 1993).

Po zničení druhej svätyne v Jeruzaleme židia stratili dovtedajšie kultové centrum. V diaspóre zakladali svoje obce, ktoré riadili rabíni (majster, učiteľ) - dobrí znalci učenia. Rabíni takto nahradili niekdajších kňazov a realizovali všetky sakrálne aktivity (kázne, duchovná správa, pohreby, svadobné obrady).

V judaizme neexistuje jednoliata a centralizovaná religiózna hierarchická organizácia. Každá obec (kahal) je samostatná a jej náboženský život riadi rabín. Kahálna samospráva sa sformovala do trojstupňovej hierarchie: na čele obce sú parnassim (3-5 osôb), druhý stupeň tvoria towim - zastupujú obec pri súdnych rokovaníach a tretí stupeň tvoria ostatní členovia rady. Hlavnými inštitúciami obce sú synagóga, cintorín, Chevra Kadiša (svätý spolok, ktorý sa stará o pochovávanie mŕtvych a o pozostalých - siroty) a rituálny kúpeľ (mikve) (Franek, 1993).

Počas vyše 3 000 ročného vývoja judaizmu došlo k postupnému formovaniu viacerých religióznych smerov. Už v 2. stor. p.n.l. sa sformovali v judaizme tri skupiny - saduceovia, farizeovia a esejci. Saduceovia sa regrútovali z aristokratickej vrstvy, najmä z vrstvy vyšších kňazov. Boli konzervatívni a za záväzné považovali len učenie Tóry, odmietajúc neskoršie doplnenia. Celkove boli veľmi vzdelaní a otvorení voči helenistickej kultúre. Ich význam poklesol po zániku druhej jeruzalemskej svätyne v r. 70, keď väčší význam nadobudla farizejská (rabínska) orientácia judaizmu. Farizeovia sa vytvorili zo skupiny vzdelaných laikov. Okrem Tóry uznávali aj Mišnu, Talmud a neskoršie učenia. Farizeovia tvorili politický a náboženský stred medzi saducejmi a esejcami. Esejci boli výrazní kritici svetáckeho jeruzalemského kňazstva. Žili v spoločenstvách, podrobených takmer mnišskému poriadku, lokalizovaných v Kumráne na brehoch Mŕtveho mora. Predpokladá sa, že esejská obec mala veľký vplyv na formovanie raného kresťanstva (Franek, 1993).

K židovstvu patrí aj malá sekta samaritánov, ktorá vznikla r. 722 p.n.l., kedy sa Izraelské kráľovstvo stalo terčom útoku Asýrie a mesto Samária, severne od Jeruzalema bolo zničené. Časť obyvateľov Samárie sa potom zmiešala s obyvateľstvom okolitých krajín a vytvorila osobitný náboženský kult, odlišujúci sa od ostatného židovstva. Potomkovia Samaritánov (asi 400 osôb) žijú aj dnes v Izraeli v Nábuluse (predtým Sichem), očakávajú svojho mesiáša a veria v obnovu bohoslužieb na hore Garizim. Centrálnu úlohu v ich náboženskom živote hrajú kňazi, ktorí vykladajú zákony, určujú kalendár a sviatky.

V r. 767 sa v prostredí babylonských židov sformovala sekta karaitov, ktorú založil Anan ben David. Karaitovia považovali za záväzný len Tanach, neuznávali teda Talmud a ďalšiu tradíciu, neuznávajú ani rabinov. Na kultovú a právnu organizáciu karaitov mal veľký vplyv islam. Z Mezopotámie (dnešný Irak) sa sekta rýchlo rozšírila do Egypta, Španielska, na Krym, do Lotyšska a do Turecka. Jej centrum bolo v Konstantinopole. V súčasnosti je vo svete asi 12 tis. karaitov. Žijú na Ukrajine (Krym), Poľsku, Turecku a Izraeli.

Sekta falaša je spojená s obyvateľstvom, ktoré sa za vlády Šalamúna odsťahovalo na územie Etiópie, kde žilo v ťažko prístupných horských oblastiach. V niektorých obdobiach tu mali aj samostatný štátny útvar (10. - 17. stor. dynastia založená kráľom Gideonom). Úpadok kráľovstva súvisel s prienikom islamu do severnej časti Etiópie. Vzhľadom na dlhodobú izoláciu si príslušníci falaši nezachovali hebrejčinu, ale používali etiópsky jazyk, do ktorého preložili aj Tóru. Zachovali si viaceré starobylé zvyky. V r. 1956 žilo v Etiópii 30 tis. židov. Počas hladomoru v r. 1984 boli diskrétno premiestňovaní do Izraela, akcia však bola prezradená a vláda v Adis Abebe ďalšiu emigráciu zakázala. Následne v r. 1991 boli počas akcie trvajúcej 22 hodín takmer všetci etiópski židia letecky prepravení do Izraela.

V západnej Európe sa od 12. stor. rozvíjal mystický smer kabala. Čerpá z bohatej literatúry, pričom najvýznamnejšie sú Sefer Jecira (Kniha tvorenia) a Sefer Zohar (Kniha žiary) ako komentáre k Tóre. Kabala sa pomocou ezoterickej interpretácie písmen a čísiel pokúša objasniť božské tajomstvá. Kabala Bibliu vykladá teda tak, že v nej hľadá tajnú múdrosť. Praktizujúci kabalisti praktikami zvanými tikun (rozličné rity, meditácie a modlitby) chcú znovuviesť poriadok do rozvráteného sveta, pričom kabalisti veria, že ľudské vedomie samo ovplyvňuje Boha. V polovici 18. stor. sa z kabaly vyčlenil chasidizmus. V prostredí židov Poľska, Litvy, Uhorska, Ukrajiny a Rumunska založil tento nábožensko-mystický smer Izrael Ben Eliezer. Obracal sa na chudobných a presadzoval ľudové pobožnosti, ktoré mali umožniť zjednotenie sa s Bohom prostredníctvom extatickej modlitby a nie štúdiom Tóry a plnením povinností. Chasidizmus sa tým postavil proti rabinskému judaizmu a hlásal radosť zo života religióznymi extázami a tancami. Chasidské obce viedli cadikovia. Chasidské učenie sa udržalo

napriek holokaustu aj po 2. svetovej vojne a inšpirovalo napríklad súčasné severoamerické učenie Havurah. V spôsobe života chasidov je typické nerovnoprávne postavenie žien (nesmú jesť za jedným stolom s mužmi, ženy majú ostrihané vlasy a nosia parochne). V súčasnosti je na svete niekoľko 100 tis. chasidov. V Izraeli majú úlohu politického sprostredkovateľa medzi pravícou a socialistami. Sú koncentrovaní vo štvrti Mea Szeraim v Jeruzaleme. V predvojnovom Československu žili malé skupiny chasidov, pochádzajúce najmä z Poľska. V Bratislave mali svoju modlitebňu (v doposiaľ zachovanom objekte tzv. Žigra-házu na Židovskej ul. č. 3) (Franeck, 1993).

Koncom 19. stor. vzniklo nacionalistické hnutie - sionizmus, ktorého tvorcom bol Teodor Herzl (1860-1904). Cieľom jeho snáh bolo naplnenie odvekej túžby židovského ľudu po návrate do zaslúbenej zeme - Palestíny (na Sion), z ktorej boli židia vyhnaní. Sionistická ideológia sa zakladá na presvedčení, že Židia sú národ v zvláštnej situácii, neporovnateľnej so situáciou iných národov. Sionizmus vznikol pod vplyvom početných protizidovských pogromov vo východnej Európe (Rusku) a Dreyfusovej aféry (nevinný francúzsky dôstojník židovského pôvodu bol neprávom obvinený zo špionáže). Židovský národný front začal organizovať migráciu židov do Palestíny (zabezpečoval im pôdu), čo im zaručila aj Veľká Británia, ktorá po porážke Turecka prevzala mandátnu správu nad Palestínou po r. 1917. Sionistické organizácie organizovali ozbrojené akcie proti palestínskym Arabom a britskej správe územia (ktorá ticho podporovala teroristické akcie Arabov namierené proti imigrujúcim židom). Ciele sionizmu sa naplnili v r. 1948, keď vznikol štát Izrael. Sionizmus bol neskôr odsúdený ako forma rasizmu (na nátlak arabských krajín).

Do 19. storočia bolo dominantné *ortodoxné* židovstvo. V tomto storočí však začali vznikať nové smery, ktoré sa doposiaľ v rámci judaizmu uplatňujú. Medzi nemeckými židmi sa koncom 18. stor. začalo rozvíjať reformné hnutie, ktoré požadovalo odstránenie niektorých starých praktík. Z nemeckých oblastí sa hnutie šírilo do ďalších regiónov, pričom veľkej popularite sa od konca 19. stor. tešilo v USA. Vznikli nové *reformované (neologické)* náboženské obce. Rozdiely medzi ortodoxným a neologickým judaizmom sa prejavujú v náboženských praktikách (ženy nemusia sedieť oddelene v synagóge, rabini si dopĺňajú vzdelanie na univerzitách, bohoslužby sa realizujú aj v iných jazykoch ako hebrejčine - zrozumiteľnom príslušníkom obce, v kostole sa používa organ, menej prísne dodržiavanie halachických stravovacích predpisov a predpisov o sobote) (Franeck, 1993).

Strednou cestou medzi ortodoxiou a neológiou je *konzervatívny* judaizmus. Dodržiava síce stravovacie, odievacie a sobotňajšie predpisy, ale nie tak prísne. V synagógach sedia muži a ženy spolu. Odmieta levirátne manželstvá (uzatvárané medzi bezdetnou vdovou a bratom jej zosnulého manžela s cieľom zachovať potomstvo) a niektoré ďalšie rituálne aspekty halachy. Konzervatívny judaizmus sa snaží o zlúčenie národných kultúr

hostiteľských krajín so židovskou kultúrou, avšak naďalej podporuje sionizmus a hebrejčinu ako liturgický jazyk. Najviac je rozšírený v USA (Pavlincová a kol., 1994).

Štvrtým prúdom je *rekonštruktívny* (liberálny) judaizmus. Bol založený v r. 1940 v USA. Jeho základnou ideou je, že židovstvo nie je len náboženstvo a národnosť, ale celá civilizácia, charakterizovaná súborom tradícií a rituálov. Tieto sú folklórnym vyjadrením židovskej kolektívnej identity. Tento prúd má okolo 60 tis. vyznávačov, pochádzajúcich prevažne z intelektuálnych kruhov. Centrom vzdelávania rabinov je Philadelphia. Od tradičného judaizmu sa odlišuje tézou o ľudskom pôvode Tóry (Pavlincová a kol., 1994, Franek, 1993).

4. 2 . Zoroastrizmus

Je to živé, monoteistické (s istými náznakmi henoteizmu) náboženstvo. Má okolo 272 tis. vyznávačov, najmä v Indii a Iráne. Silná komunita (vyše 100 tis.) žije v Bombaji a okolí (parsisti) v Indii, v Iráne (do 50 tis.) žijú vyznávači tejto relígie v lokalite Jazd. Malé skupiny zoroastristov žijú v Pakistane (4 tis.), Veľkej Británii (3 tis.), USA a Kanade (spolu 3 tis., pričom sídlom je Bloomington v štáte Indiana).

Vývoj

Počiatky zoroastrizmu siahajú do prelomu 2. a 1. tisícročia p.n.l., hoci dejiny pred 6. stor. p.n.l. sú pomerne neznáme. Náboženstvo vzniklo v Perzii, pričom staršie mytologické predstavy tunajšieho obyvateľstva zreformoval v 7. - 6. stor. p.n.l. legendárny prorok Zaratuštra (Zoroaster). Pred reformou sa predpokladá podobnosť náboženstva starých Peržanov s védskou fázou indického národného náboženstva. Reforma Zaratuštru posunula tieto náboženské predstavy z roviny animistickej do roviny vyspelejšieho religiózneho systému. Náboženské učenie zoroastrizmu sa v priebehu ďalších tisícročí výraznejšie nezmenilo. Pod vplyvom šírenia islamu v 7. stor. n.l. a mongolských výbojov v 13. stor. boli zaratuštrania nútení opustiť svoju pôvodnú sídelnú oblasť v Perzii (dochádzalo k ich šikanovaniu) a emigrovať. Usadili sa najmä v Indii (okolie Bombaja) a vo východnom Iráne v oblasti vzdialenej od okupovaných oblastí. Vzťahy medzi týmito dvoma skupinami boli prakticky od 15. stor. prerušené. V súčasnosti pársisti z Indie, kde patria medzi bohatú a vplyvnú spoločenskú vrstvu, pomáhajú iránskym zaratuštranom, ktorí sa v rámci islamskej republiky ocitli v nepriaznivej situácii (Banek a kol., 1992, Marherbe, 1995).

Doktrína

Učenie zoroastrizmu podáva kniha *Aweste* (*Avesta*), ktorá bola napísaná v staroperzskom dialekte na 12 000 volských kožiach v 6. - 4. stor. p.n.l. Ide o objemnú zbierku náboženských textov, z ktorej sa zachovali viaceré časti (*Jasna* - úcta vzdávaná Bohu - odrieka sa pri príprave haomy, *Visparat* - kniha menších obradov, *Vendidad* - kniha náboženských pravidiel, rituálnej čistoty a trestov, *Jašty* - hymny venované pôvodným božstvám, *Khorda Avesta* - skrátená Avesta používaná laikmi).

Doktrína zoroastrizmu je vo svojej podstate monoteistická. Zaratuštrania nazývajú svojho boha Ahura Mazda, ktorý je bohom dobra (v protiklade ku Satanovi). Tohto boha symbolizuje oheň - očisťujúca sila (nemožno sa čudovať, že Mazda je aj značkou elektrických svietidiel). Aj keď sa zoroastrizmus niekedy považuje za dualistickú relígiu, skôr ho možno považovať za monoteistické náboženstvo, nakoľko boh zla Aryman je bytosťou stvorenou a menej významnou. Parsisti súčasne uznávajú a uctieujú aj amšaspandov, ktorých možno pokladať za výraz rozličných aspektov a funkcií Ahura Mazdu. Títo v podstate nahrádzajú zavrnutých prastarých iránskych bohov. To dáva zoroastrizmu henoteistický nádych.

Typickou črtou doktríny zoroastrizmu je neustály boj medzi dobrom a zlom, viera v nesmrteľnosť duší a v koniec sveta. Zaratuštrania veria v spasiteľa, ktorý ustanoví nový poriadok na svete (jeho príchod sa očakáva 3 tis. rokov po Zaratuštrovi) (Banek a kol., 1992).

Kult a organizácia

V zoroastrizme má najväčší význam kult ohňa, ktorý symbolizuje Ahuru Mazdu a má povahu očisťujúcej sily. Obrady sa preto odohrávajú v svätyniach ohňa (udržiava sa v nich večný oheň), do ktorých je znemožnený prístup neveriacim a sú zatemnené, aby do nich neprenikalo slnečné svetlo. Najväčšie svätyně sú v Bombaji. V zoroastrizme majú veľkú autoritu kňazi. Súčasťou kultu sú obety. Obetujú sa rozličné materiály - rastliny, chlieb, maslo, mäso. Osobitný význam (napriek zavrnutiu Zaratuštrom sa tento kultový zvyk obnovil) má obeta posvätného nápoja - *haomy* (nápoj sa pripravuje zo šťavnatých stebiel drobného bezlistého kríka rodu ephedra). Požitie šťavy vyvoláva extatický stav (v ňom mazdaisti videli záruku nesmrteľnosti). Počas obradov obety sa recitujú fragmenty z Avesty. Špeciálnou kultovou ceremóniou je ukončenie detstva. (V Indii u sedemročných detí, v Iráne desaťročných). Ceremónia spočíva v slávnostnom obliekaní bielej košele a opasku, symbolizujúcich príslušnosť k zoroastrizmu. Významným sviatkom je uctenie si stvorenia sveta a prírody (na jar, zvyčajne rodiny chodia na pikniky do prírody k rieke). Okrem kultu ohňa má v zoroastrizme význam aj kult ďalších živlov - vody, ovzdušia a zeme. S tým súvisí aj spô-

sobom zaobchádzania s mŕtvymi. Keďže zaratuštrania neznečisťujú posvätné živly, mŕtvych nespália ani nepochovávajú. Umiestňujú ich do hôr na veže mlčania (dachme), kde sú vydané napospas dravým vtákom (Banek a kol., 1992, Malherbe, 1995).

4.3. Hinduizmus

Hinduizmus je indické, polyteistické, národné náboženstvo. Zároveň je najväčším národným náboženstvom v súčasnom svete. Vyznáva ho 793 mil. ľudí, t.j. 13,7 % svetovej populácie. Hinduisti tvoria väčšinu obyvateľov Indie (tu žije 91 % všetkých hinduistov) a Nepálu. Tvoria 1/5 obyvateľov Sri Lanky (Tamilci), menšie skupiny žijú aj v Pakistane a Bangladéši. Hinduizmus sa v troch vlnách rozšíril aj mimo južnú Áziu. Počas prvej vlny, datovanej do neskorého staroveku a stredoveku, vznikali kolónie indických osadníkov v strednej Ázii pozdĺž obchodných ciest a na ostrovoch juhovýchodnej Ázie pozdĺž námorných ciest. Neskôr, najmä v 19. a zač. 20. stor., sa indickí osadníci dostali do britských závislých území v Afrike a Amerike. Tretia vlna šírenia hinduizmu mimo Indiu sa viaže na obdobie po druhej svetovej vojne, keď sa mnoho Indov vysťahovalo do Veľkej Británie a USA. Dodnes sa preto hinduistické enklávy udržali v oblastiach ich stredovekého osídlenia v Indonézii (ostrov Bali), v kozmopolitných mestách juhovýchodnej Ázie (Singapúr, Kuala Lumpur, Hongkong), početné hinduistické spoločenstvá sú aj vo východnej a južnej Afrike, na ostrove Maurícius, na ostrove Fidži v južnom Pacifiku, na severovýchodnom pobreží južnej Ameriky (Trinidad, Surinam) a ďalších ostrovoch karibskej oblasti, ako aj v oblastiach s početnou menšinou hinduistov (V. Británie a USA).

štát	počet hinduistov (tis.)	podiel z celkového počtu obyvateľov v %
India	751 000	79,0 %
Nepál	17 380	89,0 %
Bangladéš	12 630	11,0 %
Indonézia	4 000	2,5 %
Srí Lanka	2 800	15,0 %
Pakistan	2 120	1,5 %
Malajzia	1 400	6,0 %
USA	910	0,2 %
Maurícius	570	52,0 %
Juhoafrická republika	420	1,5 %

Prameň: www.adherents.com

Tabuľka č. 2: Štáty s najvyšším počtom hinduistov

Vývoj

Hinduizmus sa od ostatných veľkých religii odlišuje tým, že nemá historického zakladateľa a nijaký pevný časový bod, od ktorého by sa datoval jeho začiatok. Hinduizmus je skôr širokým tokom ideí a postojov, než jedinou doktrínou alebo jediným systémom uctievania (Cross, 2000, s. 17). Súvisí to s tým, že náboženské predstavy Indov prešli mimoriadne komplikovaným vývojom. Z hľadiska určitého zjednodušenia ich formovania je možné rozlíšiť tri etapy:

- védská (védizmus) etapa (1 200 - 800 p.n.l.)
- brahmanizmus (800 - 500 p.n.l.)
- hinduizmus (2. stor. p.n.l., s rozkvetom od 9. stor. n.l.)

Védizmus - reprezentuje náboženské predstavy indoeurópskeho (árijského =šľachetného) obyvateľstva, ktoré začalo osídľovať indický subkontinent od severozápadu začiatkom 2. tisícročia p.n.l. Išlo o kočovných pastierov dobytka, ktorých pôvodná sídelná oblasť bola v povodí dolného Uralu, Volgy a Donu. Védizmus je pomenovaný podľa véd - posvätných textov, ktoré sa sprvu odovzdávali ústnou tradíciou a neskôr boli spísané v sanskrite (literárna forma staroindického jazyka). Védy boli tvorené štyrmi zbierkami (sanhitmy): Rigvéda (oslavné hymny a veršované modlitby k rozličným božstvám), Jadžurvéda (formulky odriekané pri obete), Sámavéda (texty náboženských piesní), Atharvavéda (magické zaklínadlá, kliatby a odriekačky). Védizmus uctieval mnoho rozličných bohov (išlo najmä o zosobnenie prírodných úkazov - napr. boh vetra Váta, boh hromu Indra, boh ohňa Agni, boh Slnka Savitar. Dôležitú úlohu plnili tri božstvá - Mitra (vládca dňa), Varuna (vládca noci) a Arjaman, ktorí strážia sily riadiace svet a vesmír a sú im podriadené ostatné božstvá (Banek a kol., 1992).

Brahmanizmus je pokračovaním védskej tradície. V tejto vývinovej etape došlo k syntéze védizmu a náboženských predstáv pôvodného obyvateľstva indického subkontinentu (najmä jeho južnej časti) Drávidov. Prejavili sa tu určité zmeny v panteóne ako aj vo vzťahoch človeka k bohu (namiesto dominujúcich modlitieb sa zvýšila úloha obety a zaklínadiel). Popri dovtedajších božstvách, známych z véd, sa objavili nové božstvá. Išlo najmä o boha Višnu (uctievaný na severe Indie obyvateľstvom indoeurópskeho pôvodu) a o boha Šivu (uctievaného pôvodným dravidským obyvateľstvom na juhu Indie). Hlavné miesto v doktrínálnych úvahách získal Brahma - chápaný ako neosobná, neviditeľná, nestvorená, nekonečná, nevnímateľná, univerzálna kozmická sila (svetová duša), ktorá nemá začiatok ani koniec a v prírode má nekonečne veľa prejavov. Neskôr sa Brahma chápal i ako osobný boh (tvoriaci rovnováhu medzi Višnom a Šivom). V brahmanizme získali pomerne široký vplyv brahmani - kňazi, ktorých úlohou bolo študovať a učiť védy a vykonávať náboženské obrady a obety. Súčas-

ne sa začal kryštalizovať aj kastový systém, v ktorom brahmani mali najvýznamnejšiu pozíciu. Za nimi v hierarchickom rebríčku postupne nasledovali: kšátriovia (bojovníci a vladári), vaišjovia (obchodníci) a šúdrovia (nevoľníci). Tieto štyri základné *varny* (triedy, spoločenské stavy) boli následne rozdelené do ďalších početných kást. Novými doktrínálnymi textami sa v tejto etape stali bráhmany a upanišady. Bráhmany sú ritualistické a liturgické práce, obsahujúce detailné opisy védskych obradov s obšírnymi vysvetleniami o ich pôvode, význame a účinnosti. Upanišady sú filozofické texty, ktoré sa zameriavajú na mystický zmysel textu véd, otázky vzniku vesmíru, povahy božstva a duše, putovaním duší, odplatou za dobré a zlé skutky. V období vzniku upanišad došlo v indickom duchovnom a kultúrnom svete k výraznej diferenciacii. Vzniklo 6 tradičných filozofických škôl (daršanov) a došlo k odštiepeniu sa úplne nových religióznych systémov (budhizmu a džinizmu) a neskôr aj k stretnutiu sa s inými náboženstvami (kresťanstvo a islam). Tieto všetky faktory prispeli k formovaniu hinduizmu ako konglomerátu najrozmanitejších myšlienok, koncepcií a pohľadov, často si navzájom protirečiacich (Banek a kol., 1992, Malherbe, 1995, Knipe, 1997).

Hinduizmus sa začal formovať v tomto ponímaní koncom predchádzajúceho letopočtu a v prvých storočiach nášho letopočtu. Hinduizmus sa objavil ako výsledok návratu k védskej a brahmanskej tradícii a odsunutia budhizmu a džinizmu, ktoré tieto tradície odmietali.

Doktrína

Hinduizmus sa opiera o védsku literatúru - bráhmany, áranjaky a upanišady. Vytvoril si však aj svoju vlastnú literatúru, ktorá nadväzuje na tieto staré texty. Patria k nim šástry (zákonníky), sútry (učebnice o poučkách odborov védskej literatúry - napr. *dharma-sútra* - o povinnostiach človeka a kastách, *grihasútra* - o domácich obradoch, *šrautasútra* - opisy veľkých obetí, *jogasútra* - pojednanie o joge ako filozofickom systéme), *purány* (mýtické a legendárne príbehy o bohoch), epy *Rámájana*, *Mahábháta*, ktorých najvýznamnejšou a často vydávanou časťou je *Bhagavadgíta* (spev vznešeného).

Hinduizmus je v podstate konglomerátom veľmi rozmanitých náuk a praktík, rozličných škôl a lokálnych kultov.

Podľa hinduizmu existuje najvyššia bytosť, druh absolútneho a neosobného ducha - brahma. V upanišadách sa objavuje aj chápanie brahmy ako všeobjímajúcej reality, ktorá je sama osebe jedna a jediná a z ľudského hľadiska je to realita obsiahnutá vo všetkom, čo je, a preto sa objavuje v nekonečnom množstve aspektov (Cross, 2000). Tieto aspekty jednej reality symbolizuje mnoho hinduistických bohov a bohýň. Na príklad Brahma (netreba si ho stotožňovať so všeobjímajúcim brahma) je touto realitou v úlohe stvoriteľa vesmíru (Cross, 2000). Od neho pochádza všetok svet. Tentú

nedostupný Brahma sa vteľuje v podobe dvoch komplementárnych bohov, ktorí sú o niečo bližší bežným smrteľníkom. Sú to Šiva a Višnu. Šiva je božstvom dynamickým, ktorý podobne ako život postupne tvorí a ničí. Višnu na druhej strane je božstvom statickým, na pleciah ktorého spočíva zodpovednosť za udržiavanie tohto sveta. Celkovo sú tieto božstvá považované za triádu (trimúrti): *Brahma* - stvoriteľ, *Šiva* - ničiteľ a *Višnu* - udržiavateľ, pričom nie sú to ani tak rozliční bohovia ako skôr rozličné spôsoby pohľadu na toho istého boha. Napriek tejto pomerne povrchnej schéme však je potrebné si uvedomiť, že Brahma zohráva veľmi abstraktnú úlohu, preto je zriedkakedy uctievaný. Vyznávač hinduizmu uctieva jednu určitú podobu boha - svojho istavédu, pričom mu nerobí veľký problém prejsť od uctievania jedného boha k inému. Väčšina vyznávačov hinduizmu uctieva buď Šivu, alebo Višnu, čím sa tvoria višnuistické a šivaistické sekty. Višnu má charakter dobrého a priaznivého boha. Jeho vyznávači ho uctievať ako najvyššieho vládcu sveta v jeho jednej z desiatich inkarnácií (avatárov). K najznámejším avatárom Višnu patria Ráma, Budha a Krišna. S višnuizmom je úzko spätý smer bhaktizmus, propagujúci úplné sa oddanie bohu (osobitné uctievanie Krišnu). Šiva je na rozdiel od Višnu bytosťou rozporuplnou. Často je prezentovaný ako askét, je bohom meditácie a joginov. Súčasne je bohom síl rodenia a umierania. Pomerne veľký význam sa ešte pripisuje bohyni *Šakti* (pokladaná za Šivovu manželku, ktorá jediná dokáže Šivu prebudiť z letargie a vyburcovať k vytváraniu svetov). Bohyňa *Šakti* hrá ústrednú úlohu aj v tantrizme. Tantrické praktiky sa z hinduizmu rozšírili aj do budhizmu. Uvedené smery sú rozšírené vo všetkých častiach Indie. Väčšina hinduistov sa hlási k višnuizmu (70 %), menej k šivaizmu a najmenej k šaktizmu. Šivaizmus je pomerne silný na severe v Kašmíre a na juhu v Tamilnáde, šaktizmus má silné pozície v Bengálsku a Asáme. Popri uvedených božstvách sú predmetom hinduistického kultu ďalšie, menej významné a lokálne božstvá, ktorých je spolu okolo 33 mil.

Pohľady vyznávačov hinduizmu na svojich bohov sa úzko viažu na ich kultúrnu úroveň. Preto je možné v hinduizme rozlíšiť prúd intelektuálny a prúd ľudový. Jednoduchí veriaci si predstavujú boha so všetkými ľudskými vášňami a považujú za prirodzené, že boh má ženu, deti, ktoré sú tiež obdarené nadprirodzenými vlastnosťami. Na druhej strane v rámci intelektuálneho prúdu sa predstavám bohov pripisuje symbolický význam.

V doktríne hinduizmu má veľký význam učenie o karne, darne a samsare. Karma (karman) je súhrn všetkých skutkov, rečí a konaní človeka, ktorý má podľa kvality za následok odmenu alebo trest. Podľa neho sa pri fyzickej smrti človeka určuje, v akej podobe sa znovuzrodí (resp. príslušníkom ktorej kasty bude). Dharma je kozmický poriadok všetkých vecí, prirodzený, ale určený bohmi, v ktorom má každý svoje náboženské a spoločenské povinnosti, determinované jeho pozíciou v kastovnom systéme ako aj fázou života (ášramom). Samsára je učenie o prevteľovaní duší, ktoré je,

základným stavebným kameňom doktríny hinduizmu, ako aj budhizmu a džinizmu. Spočíva v presvedčení, že duša nemá len jeden krátky život, ale putuje z jedného života do druhého. Do každého ďalšieho vtelenia si prináša so sebou to, čo tvorilo charakter jej predchádzajúceho nositeľa. Najvyšším cieľom duše je vymaniť sa z kolobehu životov, ocitnúť sa mimo času a priestoru, za hranicami vznikania a zanikania, čiže v stave, ktorý hinduisti nazývajú mokša (budhisti nirvána). Podľa doktríny hinduizmu je možné tento stav dosiahnuť správnym konaním, oddanosťou bohu a múdrosťou. V súvislosti s učením o reinkarnácii sa v hinduizme uplatňuje aj princíp ahimsá, ktorý zakazuje násilie a ubližovanie živým organizmom. Východiskom je presvedčenie, že násilie sa obráti proti tomu, kto sa ho dopusti (úzko to súvisí s učením o samsáre). Kastový systém, ktorý je organickou súčasťou hinduistického učenia, bol indickou ústavou z r. 1955 zakázaný, avšak napriek tomu v Indii naďalej pretrvávajú všetky tradície viažuce sa ku kastám. Predpokladá sa, že 6 % hinduistov je príslušníkmi varny brahmánov, 6 % príslušníkmi varny kšatrijov, 6 % príslušníkmi vajšiov, 60 % je príslušníkmi varny šúdrov, 15 % je nedotknuteľných a 7 % neklasifikovaných.

Kozmologické aspekty hinduizmu sa zhodujú na predstave cyklického sveta, symbolizovaného oddychom Brahma. Svet podlieha cyklickému zničeniu, aby sa mohol znovu zrodiť. Hinduisti dnešný svet situujú do štvrtej fázy cyklov, ktoré sú nazývané jugami a ktorých dĺžka trvania činí tisíce rokov.

Špecifickou črtou véd je, že nie sú autoritou v tých oblastiach života, ktoré sú otvorené zmyslovému vnímaniu a ostatným prostriedkom poznania. Z týchto dôvodov sa hinduizmus nedostal do konfliktu s vedeckými názormi (Cross, 2000).

Kult

Kult v hinduizme má značne individuálny charakter. K hlavným kultovým praktikám a povinnostiam, ktoré je povinný hinduista vykonávať, patria meditácia, skromnosť (pôst), milosrdenstvo, púť, duchovná a fyzická čistota.

Bohov uctievať kapláni alebo všetci tí, ktorí ho chcú uctievať a kedy ho chcú uctievať. V minulosti dominujúcu obetu prevzal každodenný rituál púdža. Táto rituálna praktika, ako aj božstvo, ktoré je ňou uctievané, závisí a mení sa podľa kasty. Brahmáni sú povinní modliť sa päťkrát do dňa. Najpobožnejší hinduisti navštevujú hinduistickú svätyňu dvakrát do dňa (skoro ráno a neskoro večer). Súčasťou púdže (pújá) je odriekanie a spievanie mantier (mantra - reťazec slabík, považovaných za uchované tajomné zvuky), textov védy, božstvu sa ponúkajú kvety, ovocie a oheň. Modlitbu sprevádzajú ďalších 17 úkonov, závislých od uctievaného božstva. Je to napr. rituálne umývanie pred vstupom do svätyne, budenie, obliekanie a kŕmenie boha, pálenie kadidiel a lampa a pod. Krvavé obety (ovce, kozy, kohúty) sa udržali ešte v kulte Kali. Väčšina hindu

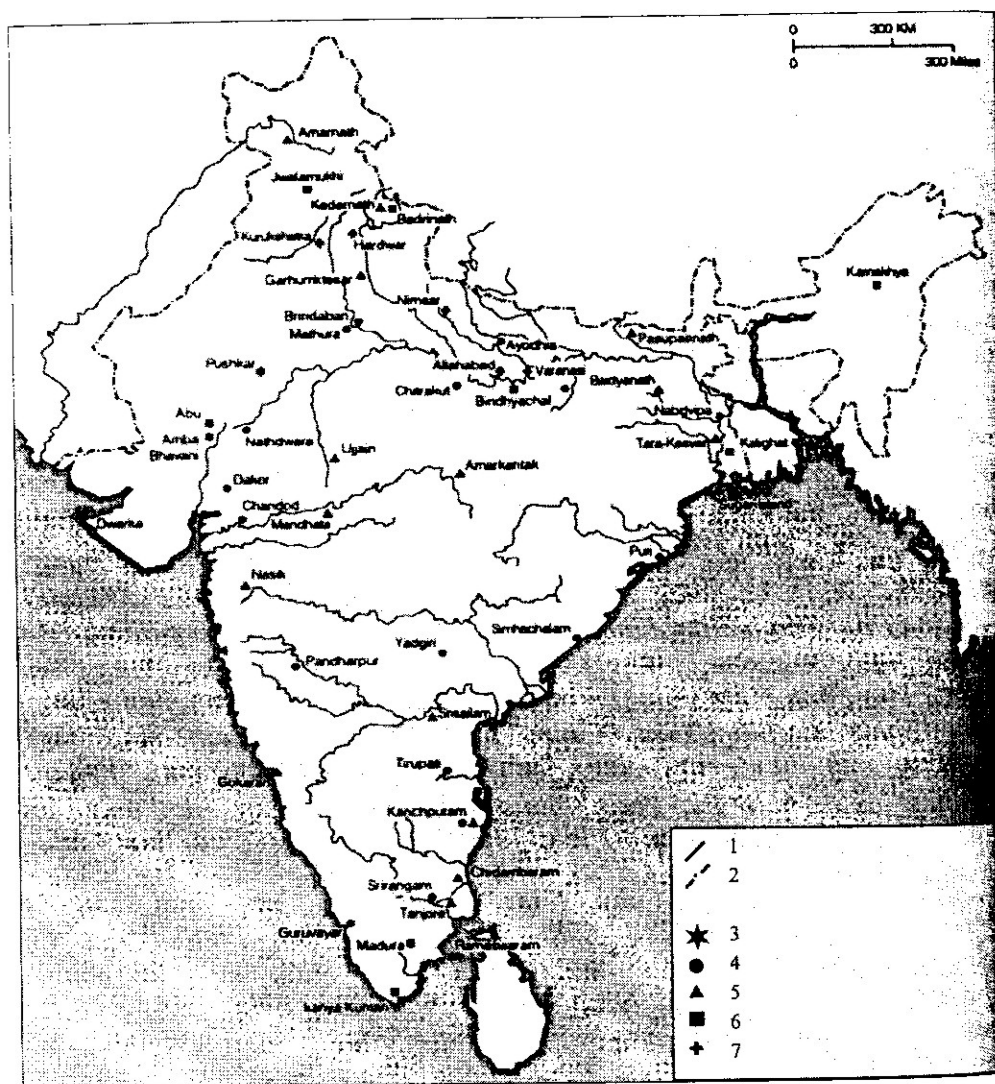
istických obradov sa vykonáva doma. Vo väčšine domácností majú kútik, alebo izbu, kde je domáca svätyňa. V nej je socha alebo iný symbol boha (napr. špirálový označený kameň - reprezentujúci Višnu, kamenný stĺp reprezentujúci Šivu), časté sú pestrofarebné výjavy z hinduistickej mytológie. Iným prejavom hinduistického kultu je asketický spôsob života sadhiov (hinduistických mudrcov, moslimami nazývaných fakírmí). Stretnúť sa s nimi možno prakticky na všetkých indických cestách, najmä v pútnických miestach. V Indii žije okolo 5 mil. sadhiov. Všetci sa zriekli svetského života, aby si zaistili dosiahnutie oslobodenia - tzv. mokšu. Duchovná a telesná askéza má zjednotiť dušu sadhiov s Absolútnom, čiže s Brahmom. Na dosiahnutie tohto cieľa používajú sadhiovia špeciálne techniky, ktoré sa všeobecne nazývajú joga. Existuje viacero druhov jogy. Joga má pomôcť ovládnuť správanie a telo človeka. Ľudia praktizujúci jogu získavajú schopnosť kontemplácie. Sadhiovia sa neregrutujú len spomedzi brahmánov. Na túto cestu sa dávajú aj príslušníci iných kást, ktorí si takto chcú skrátiť cestu k mokši (tradicionalisti však tento spôsob považujú za prehrešok voči dharme).

V hinduizme bola v minulosti zaužívaná aj kultová praktika satí (upaľovanie vdov). Je sice zákonom zakázaná, napriek tomu sa dodnes sporadicky stáva, že vdova sa dobrovoľne podvolí a nechá sa upáliť na okraji hranice spolu so svojim zosnulým manželom (Knipe, 1997).

V hinduizme sa svätí množstvo rozličných sviatkov (vyše 400 do roka). Sú to napr. sviatok Diwali (svetiel) - je to sviatok Nového roku trvajúci 4 dni, spájaný s uctievaním Rámu, duchov mŕtvych, Višnuom a jeho ženou Lakšmi. Zapálené olejové lampy Lakšmi vítajú pri každom dome. Sviatok Diwali svätia najmä obchodníci, aby boli v novom roku úspešní. Sviatok Pongal - slávi sa na juhu Indie pri prvej úrode ryže v januári, pričom sa vzdáva úcta domácim zvieratám, sviatok Šivarátri - na počesť Šivu, počas ktorého veriaci trávia jednu februárovú noc v chráme, sviatok Holi - na počesť Krišnu, sviatok Maha Kumbh Mélé - počas ktorého sa raz za 12 rokov (posledne v r. 2001) schádzajú milióny pútnikov (30 mil. v r. 2001) pri rituálnom očistení vo vlnách rieky Gangy (v Hardvare a Allahabáde).

Dlhotrvajúcu tradíciu majú v hinduizme púte. Už v čase vzniku Mahábharáty bolo známych 300 posvätných miest a 12 posvätných ciest. Tieto posvätné cesty viedli okolo celého indického subkontinentu, začínali v Puškáre v Rádžastáne a končili v mieste nazývanom Sangam, ktoré leží pri súčasnom Allahabáde (predtým Prajag) pri sútoku Gangy, Džamuny a mýtickej rieky Saraswati. Väčšina z týchto pútnických trás funguje dodnes. V súčasnosti sa púti do 150 najvýznamnejších pútnických miest zúčastňuje každoročne 20 - 30 mil. hinduistov. Púť je jednou z hlavných religióznych praktík hinduizmu, ktoré majú napomôcť veriacemu priblížiť sa k mokši. Špecifickú úlohu hrajú púte, ktoré sú určitou formou pokuty za hriechy. V rozvoji pútnickej tradície

OBR. 3: Pútnické centrá v Indii (podľa Broeka a Webba in Park 1994, s. 256).
 1 - rieky, 2 - štátne hranice, 3 - brahmaistické pútnické strediská,
 4 - višnuistické pútnické strediská, 5 - šivaistické pútnické strediská,
 6 - šaktistické pútnické strediská, 7 - ostatné pútnické strediská.

hinduizmu osobitnú úlohu zohral ľudový prúd, v ktorom sú veľmi rozšírené mnohé lokálne kultúry. Popri svätyniach sú pri púťach veľmi populárne prístrešné skaly, stromy, jaskyne a pod. Sú považované za sídla božstiev a démonov. Starodávnym kultovým symbolom Indie je rieka. Rieka je symbolom samsary - kolobehu životov. Protifaľhý breh rieky takto symbolizuje cieľový bod púte. Osobitný význam má 7 svätých riek - Ganga, Indus, Džamuna, Narbada, Godawari, Kaweri a neviditeľná, mýtická rieka Saraswati. Niektorí hinduisti vykonávajú púte pozdĺž celých svätých riek (napr. púť pozdĺž Gangy trvá 6 rokov). Za najposvätejšie body sú považované pramene a ústia riek. Spomedzi týchto miest je najcennejší Sangam - sútok Gangy, Džamuny a mýtickej Saraswati v Allahabáde. Rieky majú očisťujúcu silu, preto pútnici sa ponárajú do ich vôd, prípadne túto vodu pijú. Veľmi významnými pútnickými miestami sú posvätné brody na riekach (cez brod sa každý môže prepraviť na druhý breh - čo symbolizuje prechod zo sveta dočasného do sveta večného). K ďalším významným pútnickým miestam - brodom patria Hardvar a Varanási na Gange, Ayodhya na Gogre, Mathura na Džamune, Nasik na Godawari, Gaya na Falge a pod. Okrem toho sa pútnické miesta hinduistov nachádzajú aj v pohoriach - napr. Badrinath, Kedernath a jaskyňa Amarnath v Himalájach. Na morskom pobreží sú pútnické miesta Puri na východe a Dvarka na západe. Mnoho pútnických miest je spätých s božstvami a udalosťami ich života - napr. Ayodhya (starobylé sídlo Rámu), Mathura (miesto narodenia Krišnu), Hardvar (kde Ganga opúšťa pohoria a dostáva sa na rovinu), Varanási (večné mesto Šivu), Kančipuram (mesto Višnu a Šivu), Udždžajn a pod. Hinduisti veria, že tí, ktorí zomrú v týchto mestách, budú oslobodení a dosiahnu mokšu. Pútnické miesta hinduistov sa nachádzajú aj mimo indického subkontinentu (vulkán Agung na ostrove Bali, Pittsburg v USA - svätynia Sri Venkatesvara, Patiram Trace v Trinidade) (Jackowski, 1991, Jackowski a kol., 1999).

Organizácia

V hinduizme majú veľký význam brahmáni. Vzhľadom na pomerne vysoký počet príslušníkov tejto vrstvy (15 mil.) len nemnohí z nich majú príležitosť vykonávať náboženské obrady v svätyniach alebo venovať sa učeniu religióznej náuky. Veriacim sa venujú aj mnísi žijúci v kláštoroch a patriaci do rozličných siekt, ako aj sandhiovci - askéti, žijúci z almužny a putujúci po Indii.

Hinduistické svätyně nie sú len miestami zhromažďovania sa veriacich a vykonávania náboženských obradov. Ich primárnou funkciou je to, že sú príbytkami bohov. Existujú dve hlavné tradície budovania hinduistických svätých - nagara (sever) a drawida (juh). Chrám obyčajne pozostáva z veže, či veží, mandapy (tam sa schádzajú veriaci) a sanktuária (tam býva božstvo), kde je obvykle jeho socha. Pri každom chráme zvykne byť bazén, ktorý slúži na rituálne umývanie. V severnej tradícii (nagara) hralo pri

výstavbe chrámu dôležitú úlohu listie liečivej rastliny amala, symbolizujúcej plodnosť a zdravie. Touto trstinou boli spočiatku zakrývané hlavice voľne stojacich stĺpov, neskôr sa rastlina stala hlavným materiálom strešnej krytiny hlavnej lode chrámu. Ostatné vežičky a kaplnky boli nižšie, tvoriac takto architektonickú podperu symbolov plodnosti. V južnej dravidskej tradícii, je prvotnou formou chrámu pavilón so stĺporadím a kopulovitou strechou. K najvyššiemu pavilónu sa družia nižšie, tvoriac stupňovité pyramídy.

V súvislosti s kontaktmi hinduizmu so západnou kultúrou sa v 19. stor. začal formovať novohinduizmus (reformný hinduizmus). K týmto duchovným prúdom možno zaradiť Ramakrišnu, ktorý hlásal, že všetky religie z transcendentálneho hľadiska tvoria jedno náboženstvo. Podobne aj Mahátma Gándhí hlásal, že evanjelium, Korán a Bhagawadgíta obsahujú rovnaké morálne pravidlá. Pod ich vplyvom sa Aurobindo Ghosh sa pokúsil systémom integrálnej jogy spojiť tradíciu hinduistickú s anticko-kresťanskou tradíciou. Reformné hinduistické hnutia Bráhmo Samádž a Árja Samádž predkladajú Indii hinduizmus zbavený kastovníctva a sústredený na najlepšie hinduistické tradície. Z hinduizmu vznikli aj nové náboženské hnutia - Transcendentálna meditácia a hnutie Haré Krišna.

4.4. Džinizmus

Džinizmus je indické národné, polyteistické náboženstvo. Má 4 016 tis. vyznávačov, t.j. 0,1 % svetovej populácie. Je rozšírený takmer výlučne v Indii, najmä v štátoch Radžastán, Gudžarat, Maharáštra a v západnom Bengálsku (Kalkata).

Vývoj

Džinizmus vznikol v 6. stor. p.n.l. ako reforma védizmu a brahmanizmu. Vystúpil najmä proti kastovníctvu, protestoval proti odnímaniu života a odmietal védske obety zvierat. Zakladateľom džinizmu bol Budhov súčasník Vardhāmanah, ktorý vo veku 28 rokov začal žiť asketickým spôsobom života. Dal si vyholiť hlavu, po 13 mesiacoch odložil aj odev a po trinástich rokoch úplnej askézy bol osvietený, získal vedomosti a stal sa vševedúcim (dostal sa do stavu nazývaného kevalina). Prijal meno Mahavira. Odvtedy 30 rokov učil mníchov, mníšky a laikov, ako sa dostať na cestu "odpútania sa od túžob". Vo veku 72 rokov sa na smrť vyhladoval. Mahavira odovzdal vedenie spoločenstva 11 žiakom (ganadharom). Náboženské spory v rámci jeho učenia vyústili v r. 79 do vzniku dvoch smerov (siekt) - na báze konzervatívnej tradície vznikla sekta digambaráh (neboj o deti - chodia úplne nahí, lebo odmietajú akékoľvek vlastníctvo a tvrdia, že ženy nikdy nedosiahnu spásu) a na základe liberálnej tradície sekta

švétambaráh (bielo odetí - nestavajú sa odmietavo k predchádzajúcim bodom). Hnutie sa šírilo zo severovýchodnej Indie, dnešného Biháru, na juh a východ.

Doktrína

Doktrínu džinizmu podáva džinistická literatúra, ktorá je veľmi rozsiahla. Člení sa do dvoch vetiev, podľa dvoch džinistických tradícií (či siekt) - digambaráh a švétambaráh. Spisy švétambarov sú spojené do doktrínálneho kánonu, zahŕňajúceho niekoľko desiatok pojednaní (ágamov), zoskupených do 6 oddielov, napísaných prevažne v sanskrite. Digambarovia vynikajú v systematických traktátoch (prakarānoch).

Džinisti veria, že Mahavira bol pokračovateľom učenia, ktoré pred ním hlásalo 23 mudrcov, nazývaných trithankára (= budovateľov brodov), či džinov (= víťazov). Mahavira je teda 24. v poradí medzi týmito mudrcmi. Tito legendárni mudrci sú džinistami uctievaní. Sprvu mal džinizmus v podstate ateistický charakter, hoci džinisti v zásade nenegujú existenciu bohov, avšak im odopreli rozhodujúcu úlohu vo svete. V neskoršom období však predsa pripustili uctievanie niektorých hinduistických božstiev (Rámu, Krišnu, Brahma a i.). Božstvá však nie sú bytosťami oddelenými od tohto sveta. Sú to len stelesnené duše, ktoré sú odmenené za dobré skutky. Podobne ako človek a zvieratá aj oni podliehajú zákonu karmy.

Džinisti zdieľajú dualistickú predstavu vesmíru, ktorý sa delí na dve večné a nezávislé kategórie - džíva (živá substancia) a adžíva (neživá substancia), pričom životom sú preniknuté aj prírodné sily a živly. Svet je podľa predstáv džinistov kruh, nachádzajúci sa uprostred kozmickej pustatiny, v ktorého strede je hora Meru. Svet existuje odveky a bude existovať naveky. Cyklicky sa menia len jeho epochy (od najlepších k najhorším obdobiam). Mýtická zlatá hora Meru býva lokalizovaná do Himalájí, do oblasti v blízkosti Almory pri prameni Gangy. Dookola hory sú koncentricky usporiadané kontinenty a oceány. V podzemí prebývajú démoni a trestanci v mnohých podzemných poschodiach pekla. Nad zemou sú niekoľkopošchodové nebesá, kde žijú božstvá rozčlenené do viacerých tried (Kryveljov 1981b).

Všetko živé má svoju dušu a je preniknuté karmanovým zákonom, podľa ktorého činy a myšlienky v tomto živote určujú charakter života v novom narodení. Z toho vyplýva, že džinizmus podobne ako hinduizmus uznáva reinkarnáciu. Z kolobehu narodení sa možno vymaniť strávením niekoľkých životov po sebe v pokornom a rozvážnom správaní a tým dosiahnuť mokšu. Príznačné pre džinizmus je prísne dodržiavanie princípu *ahimsá*, zakazujúceho akékoľvek násilie na živom organizme. Džinisti sú prísni vegetariáni. Úzkostlivo dbajú, aby neohrozili žiadny živý organizmus. Pijú prefiltrovanú vodu, dýchajú cez závoj, pri chôdzi si metličkou pred sebou zametajú chodník, aby nezašliapli nejaký živý organizmus. Vyhybajú sa povolaniam, ktoré nesú so se-